

DEU ANYS DE PUBLICACIONS VERDAGUERIANES

(1945-1954)

I. La bibliografia verdagueriana ha entrat, de deu anys ençà, en un nou i important període. L'avinentesa de la commemoració de la naixença del poeta (1945) i del cinquantenari de la seva mort (1952) ha promogut una abundosa producció de treballs i d'estudis biogràfics i crítics i ha estimulat els inicis d'investigacions de gran envergadura, alhora que, per altra banda, ha tingut prou força per a fer sorgir nombroses edicions del nostre poeta i tornar a arremolinar entorn de la figura contradictòria però profundament representativa de Verdguer l'atenció apassionada d'una bona part de l'opinió pública.

Fins avui podem dividir el camp, ja extens, de les obres dedicades a l'estudi de Verdguer en tres etapes ben diferenciades: 1) anys 1902-1924: biògrafs contemporanis del poeta que apleguen llurs records personals en reculls o estudis parcials (Collell, Güell, Falp i Plana, Busquets i Punset, Viada i Lluch, Turró, Comte de Güell, Serra i Boldú). — 2) anys 1924-1945: primers intents de biografia crítica: Valeri Serra i Boldú elabora el primer assaig biogràfic complet sobre la vida i l'obra de Verdguer; el P. Manuel Monjas publica, conjuntament amb la relació de la rehabilitació sacerdotal del poeta, un important aplec de documents inèdits; el P. Miquel d'Esplugues estudia per primera vegada la personalitat de Verdguer des del punt de vista psicològic i planteja tot de problemes que obren nous horitzons a la interpretació de la seva vida i la seva obra. — 3) anys 1945-1954: revisió de les etapes anteriors i inici d'una etapa d'especialització en els estudis verdaguerians que adopta una direcció doble: per una banda, la dels treballs biogràfics que, endinsant-se en la psicologia del poeta, en van precisant els trets essencials; per l'altra, la dels estudis monogràfics extensos i complets en el seu tema respectiu sobre aspectes de la vida i de l'obra literària.

Per tal de donar una visió estructurada del moviment verdaguerià en els deu anys que comprèn aquesta recensió, l'hem dividida en tres apartats — estudis biogràfics, edicions i estudis sobre l'obra —, en els quals agruparem les publicacions referents a cadascun d'aquests tres aspectes.¹

1. Hem d'esmentar ací, amb agraïment, els noms de tots aquells qui ens han facilitat la notícia o l'examen de part del material bibliogràfic que ha fet possible el nostre treball: senyors Ramon Aramon i Serra, Josep M. de Casacuberta, Isidre Magriñà, Rafael Tasis i Joan Sales. A tots, moltes mercès.

I

ESTUDIS BIOGRÀFICS

2. Com en les dues primeres etapes que hem assenyalat en la bibliografia verdagueriana, la majoria dels treballs apareguts els darrers deu anys són preferentment de caràcter biogràfic.²

L'any 1945 es publica a Mèxic el *Mossèn Cinto* de Joan Moles, al qual, per algunes de les seves característiques i per la circumstància d'exposar-li el seu autor fets dels quals va ésser també actor, correspondria més aviat d'ésser inclòs en la primera etapa de la bibliografia verdagueriana.³ Als anys 1945-1953 corresponen les publicacions de mossèn Joan Bonet i Baltà, tan breus en extensió com riques en nous i encertats punts de vista per a enfocar la figura de Verdaguer.⁴ L'any jubilar de 1952 apareixen la reedició, lleugerament ampliada, de l'obra del P. Manuel Monjas *Documentos inéditos acerca de Mosén Jacinto Verdaguer*,⁵ un breu resum biogràfic obra de Joan Torrent i Fàbregas,⁶ i dos extensos volums sobre Jacint Verdaguer deguts a Josep Miracle⁷ i a Sebastià Juan Arbó.⁸ Exponent i primícies de la direcció biogràfica verdagueriana més ben orientada, veu la llum l'any 1953 l'obra de Josep M. de Casacuberta *Excursions i sojorns de Jacint Verdaguer a les contrades pirinenques*;⁹

2. Bé que no entri dins el període de temps que comprèn la nostra recensió, anotem, per la seva proximitat a aquell, la publicació, l'any 1944, d'una biografia de Verdaguer, de caràcter divulgador, deguda a AGUSÍ ESCLASANS: *Jacinto Verdaguer (Un siglo de Barcelona)*. Barcelona, Librería Dalmau, 1944. 132 pàgs. + 1 retrat.

3. JOAN MOLES: *Mossèn Cinto*. Pròleg de JOSEP CARNER. Mèxic 1945. 156 pàgs. («Col·lecció Catalònia», III.)

4. Són, per ordre cronològic: *Rasgos apostólicos de Mn. Jacinto Verdaguer*. «El Apostolado Sacerdotal», II (1945), 530-540. — *Mosén Jacinto Verdaguer y su época (En el centenario del sacerdote poeta)*, «Arbor», VI (1946), 431-449. — *Vilafranca del Panadés en la vida y obra de Verdaguer (I. Mosén Jacinto Verdaguer y el Dr. Manuel Milá y Fontanals, su maestro*. Vilafranca 1946. — II. *Mosén Jacinto Verdaguer y el Dr. José Morgades, su obispo*. Vilafranca 1947. — III. *Mosén Jacinto Verdaguer y los doctores José Torras y Bages y Antonio Estallega, sus amigos*. Vilafranca 1946). — *El sacerdote poeta Jacint Verdaguer*, epíleg de les *Obres Completes* de l'Editorial Selecta (Barcelona 1949). — *El cincuentenario de Verdaguer y unas graves afirmaciones*, «El Apostolado Sacerdotal», IX (1952), 260-264. — *La vocación y el sacerdocio de Mn. Jacinto Verdaguer*, «El Apostolado Sacerdotal», X (1953), 70-97.

5. *Documentos inéditos acerca de Mosén Jacinto Verdaguer: Su amistad con los Agustinos del Escorial*, por el P. MANUEL MONJAS, O.S.A. Tercera edición, aumentada con nuevos y valiosos documentos. [Madrid], Editora Nacional, 1952. 652 pàgines + 1 retrat.

6. *Jacint Verdaguer*. Resum biogràfic, per JOAN TORRENT I FÀBREGAS. Barcelona, Editorial Barcino, 1952. 90 pàgs. («Col·lecció Popular Barcino», CL.)

7. JOSEP MIRACLE: *Verdaguer, amb la lira i el calze*. Barcelona, Aymà, [1952]. 436 pàgs. + 68 làms.

8. SEBASTIÀ JUAN ARBÓ: *Verdaguer. El poeta, el sacerdot i el món*. Barcelona, Editorial Aedos, [1952]. 612 pàgs. + 20 làms. («Biblioteca Biogràfica Catalana», IV.)

9. JOSEP M. DE CASACUBERTA: *Excursions i sojorns de Jacint Verdaguer a les contrades pirinenques*. Barcelona, Editorial Barcino, 1953. 110 pàgs. + 1 gràfic. («Biblioteca Verdagueriana», I.)

amb aquest volum hom iniciava la «Biblioteca Verdaguèria»,¹⁰ dins la qual és anunciada l'aparició pròxima i successiva de textos, documents i estudis referents al nostre gran poeta. Finalment, l'any 1954, Jesús Pabón publica *El drama de Mosén Jacinto*, estudi sobre diversos aspectes de la biografia verdaguèria.¹¹ Conjuntament amb aquesta sèrie d'obres remarcables per llur importància intrínseca o per llur extensió, van apareixent durant el decenni indicat un gran nombre d'articles, assaigs, resums de conferències, etc., de tema biogràfic verdaguèria, que, per llur brevetat o escàs interès, ens abstenim d'enumerar ací, però als quals ens referirem, quan escaurà, a les pàgines següents.¹²

Una bona part dels treballs biogràfics que acabem de citar tenen una acusada tendència a l'estudi psicològic, i llur intent és la fixació — potser una mica prematura — d'allò que Carles Riba¹³ ha anomenat «esquema existencial de Verdaguèr», és a dir, la recerca de les raons íntimes d'obrar del sacerdot poeta i, encara, de la valoració exacta dins la síntesi de cadascun d'aquests dos elements integradors de la seva personalitat. En la major part dels autors, l'estudi de la infantesa, l'adolescència i la joventut de Verdaguèr ha estat centrat pel problema de la vocació eclesiàstica, i el de la maduresa, pel del conflicte canònic. Entorn d'aquestes dues èpoques i d'aquests dos temes fonamentals assenyalarem també les principals aportacions que han estat fetes a l'estudi de la vida del príncep dels nostres poetes.

a) *Estudis sobre la infantesa i la joventut de Verdaguèr*

3. Els dos biògrafs que han tractat més extensament el primer període de la vida de Verdaguèr són J. Miracle i S. Juan i Arbó. Per a ambdós autors, especialment per al primer, l'estudi de la vocació sacerdotal del nostre poeta és un punt essencial en la seva biografia.

L'any 1951 Josep M. de Casacuberta publicà un petit estudi titulat *La poesia religiosa en els esplets juvenils de Verdaguèr*, en el qual, basant-se en el fet ben documentat de la tardana aparició de la poesia religiosa en la producció de Verdaguèr, concloua que, durant la seva joventut, ni la seva vocació religiosa no fou sempre tan segura i completa, ni el seu temperament

10. Vegeu-ne la recensió del P. MIQUEL BATLLORI, *QIA*, núm. 16, pàgs. 513-514.

11. JESÚS PABÓN: *El drama de Mosén Jacinto*. Prólogo del Duque de Maura. Barcelona, Editorial Alpha, 1954. 311 pàgs. + 4 làms. Una altra edició d'aquesta obra fou feta a Madrid en forma de discurs, amb motiu d'haver estat llegida pel seu autor en la seva recepció a la Real Academia de la Historia.

12. Esmentem ja ací, per llur valor de conjunt, els números d'homenatge a Verdaguèr publicats per diverses revistes: «La Tramontane», Perpinyà 17 maig 1945; «El Apostolado Franciscano», núm. 369, Barcelona abril 1945, i núm. 451, maig-juny 1953; «Mataró», Suplement al núm. 517: *Mataró a Verdaguèr*, 7 març 1953; «Presència Catalana», núm. 1, París 1952.

13. A part el treball inclòs en la *Miscehània Verdaguèr* que ressenyarem més endavant, Carles Riba ha donat a conèixer aquests darrers anys dos interessants estudis sobre el nostre poeta: la *Memòria de Verdaguèr en el cinquantenari de la seva mort*, llegida a la sessió plenària del 13 de desembre de 1952 de l'Institut d'Estudis Catalans, i la conferència pronunciada a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Madrid, l'abril de 1953.

no fou tan d'una peça com ha estat suposat correntment. Això no obstant, admetia que aquesta vocació, enfront de fluctuacions i de dubtes, arribà en definitiva a imposar-se, fins al punt d'informar completament tota l'obra posterior del poeta.¹⁴ El mateix fet, però establert d'una manera més radical i amb molt divers fonament i mètode, és afirmat i posat en relleu pels dos biògrafs abans esmentats.

4. La biografia de Juan i Arbó¹⁵ no és una obra de caràcter científic, sinó de vulgarització. L'autor utilitza una bona part de la documentació publicada, la qual interpreta lliurement, i procura a la vegada de centrar els fets a què fa referència en una ambientació que els posi en relleu mitjançant l'evocació dels principals episodis de la història contemporània.

El mètode seguit en aquesta obra, com s'esdevé també amb el de les biografies novellades, ofereix el perill de la deformació de la figura dels seus protagonistes o de la realitat dels fets, per l'exigència de seguir una línia argumental harmònica i d'emplenar els grans buits de documentació; la qual cosa hom acostuma a fer amb hipòtesis i suposicions ben sovint fantasioses. I Juan i Arbó no sempre ha sabut, o no ha pogut, evitar aquest perill. Les cinc-cents vuitanta-set pàgines que comprèn la biografia són en llur major part un acumulament d'hipòtesis, composicions de lloc, consideracions i comentaris sobreposats a una narració de fets que, proporcionalment, ha de restar exigua i, encara, alguna vegada, no seguida amb massa exactitud històrica.

A la primera part — infantesa i joventut del poeta —, en la qual l'autor no pot comptar amb una documentació abundant, el primer defecte alludit fa que la figura del protagonista i els seus actes resultin essencialment novel·lescs, i el Verdaguer autèntic, molt desdibuixat, a part que alguns errors dispersos ací i allà¹⁶ deixen entendre que l'autor no ha tingut sempre present la veritat històrica ni s'ha documentat massa escrupolosament per a bastir la seva trama.

14. JOSEP M. DE CASACUBERTA: *La poesia religiosa en els esplets juvenils de Verdaguer*. Setembre 1951. 16 pàgs. (Èxtrret de «La Gleva: Portavoz del Santuario», número 4.)

15. Entre les nombroses crítiques i recensions que ha motivat la seva publicació cal remarcar les següents: JOAN BONET I BALTÀ, «El Apostolado Sacerdotal», IX (1952), 260-264; ESTEVE MOLIST, «El Correo Catalán», 12 octubre 1952 i 9 novembre 1952, aquest darrer article contestant uns articles polèmics de Juan i Arbó publicats a «La Vanguardia», 6 novembre 1952 i al «Noticiero Universal»; RICARD PERMANYER, «Destino», 22 novembre 1952 (l'autor va respondre a aquesta crítica al mateix setmanari, el 27 desembre 1952); MANUEL VIGIL, «Ya», 8 novembre 1952; JOSEP ROMEU, «Arbor», XXV (1953), 267-268; MAURICI SERRAHIMA, «Arbor», XXV (1953), 49-60; P. BASILI DE RUBÍ, «Estudios Franciscanos», LV (1954), 528-529.

16. Per exemple: la qualificació que, segons Juan i Arbó, esmenà el *suspensus* de l'any 1865, fou un *meretissimus* (sic), quan és ben sabut que Verdaguer mai no obtingué aquesta nota brillant i que en el cas present fou únicament un *approbatus*; la presentació de la patètica escena del comiat de Verdaguer del pare i la mare en marxar a Amèrica l'any 1874, quan la mare havia mort tres anys abans (1871); la disgregació del triomf de Guimerà en esdevenir Mestre en Gai Saber, del de Verdaguer amb el premi de *L'Atlàntida*, ambdós esdevinguts en els mateixos Jocs Florals del 1877; la fixació de la composició *El Noi de la Mare*, una de les poesies més belles i de més perfecta plenitud, en l'adolescència de Verdaguer, fiat únicament el biògraf en l'anècdota, esmentada per Serra i Boldú, que el compongué anant a Folgueroles des de Vic (podria haver-ho estat en els primers anys de sacerdocí, època de la composició d'alguns dels *Idilis*, quan el poeta encara vivia en contacte amb

Malgrat les reserves fetes, hom ha de reconèixer que en alguns capítols la intuïció de l'escriptor i l'evident afecte amb què és tractada sempre la figura del poeta reïxen a presentar-la amb una colpidora justesa dins un ambient determinat. En aquest sentit assenyalaríem, en aquesta primera part, *El preu del benestar* i *El sacerdot entre els creients*.

Respecte al problema vocacional, Juan i Arbó manifesta, ja en iniciar la seva obra, al pròleg, que per a ell un dels grans errors de Verdaguer fou d'haver ingressat al sacerdoci, i les proves d'aquest error les troba, sense precisar-ne els motius, en el caràcter selvàtic de l'adolescent i en un amor juvenívol fallit, el rastre dels quals creu veure en tota la resta de la vida i de l'obra del nostre poeta.

5. L'assaig biogràfic de Josep Miracle¹⁷ és, segons el mateix autor, «una exposició dels problemes que planteja la vida de Verdaguer i un intent de resoldre'ls» (pàg. 20); havent admès, però, que el problema fonamental és el de la vocació eclesiàstica, consagra gairebé tota l'obra a l'estudi d'aquest i de les seves repercussions posteriors.

El treball de Miracle és presentat pel seu autor com a imparcial i anti-polèmic (17); però no en va ell mateix diu que Verdaguer és una figura que crema només de tocar-la (19), i així, malgrat aquella afirmació, l'autor s'ha deixat endur per la seva visió personal i subjectiva, i tota l'obra no és altra cosa que una defensa hàbil i apassionada dels seus personals punts de vista, a vegades de to francament polèmic (15, 62, 68, 75, etc.). Tot i l'aparença científica de l'obra, l'estil d'aquesta és sovint emfàtic i constellat de divagacions i de consideracions sovint innecessàries, allunyat de la claredat desapassionada de les obres que intenten de fixar un esquema vàlid i perdurable d'un fet o d'un conjunt de fets.

En afrontar el tema, Miracle deixa veure com a propòsit primordial de la seva labor la demolició del mite de la precocitat de la vocació sacerdotal (61). La tesi sustentada és la de l'ingrés de Verdaguer al sacerdoci no pas per inclinació pròpia, sinó per imposició de la família i de l'ambient, imposició acceptada per ell a causa d'un complex dubitatiu del seu caràcter, que frena les resolucions de la seva pròpia voluntat (147, 165-167) i el duu per inèrcia (190) al sacerdoci, en el qual, però, s'aferma, almenys aparentment, per influència de dos fets que commouen fortament el seu esperit: la mort de la seva mare i el trasbals de la guerra civil, viscut durant l'exercici del seu ministeri sacerdotal a Vinyoles. L'apassionat intent de demostració d'aquesta tesi determina tota la primera part del llibre (*Jacint Verdaguer*). La segona part (*Mossèn Cinto*) està, en canvi, destinada a interpretar tota l'actuació de Verdaguer durant el seu

la seva terra i la seva família). Segons Juan i Arbó, Verdaguer, essent capellà de Vinyoles d'Orís, devia haver escrit algunes composicions de caràcter popular i propagandístic, com, per exemple, una *Passió* que hauria pogut substituir la d'Esparreguera (!), etc.

17. Josep Miracle havia donat les primícies de la tesi sustentada en aquesta obra en un article titulat *Si Verdaguer no hagués estat Mossèn Cinto*, *BSCC*, XXVIII (1952), 309-328 i 443-454. Les principals crítiques i recensions de l'obra extensa són: JOAN BONET I BALTA, «El Apostolado Sacerdotal», IX (1952), 260-264, i X (1953), 70-97; MIQUEL DOLÇ, «Argensola», III (1952), 382-383; MANUEL QUERA, «Razón y Fe», CXLVII (1953), 504-521, 666-667, CXLVIII (1953), 51-70; MAURICI SERRAHIMA, «Arbor», XXV (1953), 49-60; P. BASILI DE RUBÍ, «Estudios Franciscanos», LIV (1953), 146; CARLES CARDÓ, *QIA*, núm. 16, 545-546.

sacerdoci, especialment durant el temps del conflicte canònic, a la llum de les conclusions obtingudes a la primera part.

El més gran encert de l'estudi de Miracle és la narració viva i directa, ben emmarcada en el seu ambient, del curs, podríem dir-ne, exterior i visible de la carrera eclesiàstica de Verdaguer i de les seves vicissituds, des dels seus inicis fins al coronament en plena joventut. Seguint aquesta narració, podem observar el nostre futur poeta en la inconsciència turbulenta dels jocs de la infantesa, en les primeres dificultats i amargues dels estudis superiors, poc assequibles a la seva mentalitat fantasiosa i rebel a les sistematitzacions dogmàtiques, en les expansions d'una sana i forta adolescència en contacte amb la bellesa de la natura i de la poesia popular i, encara, somoguda pels primers sentiments d'amor, en els primers triomfs literaris que el rehabiliten de les humiliacions d'estudiant mediocre, en les crisis decisives en contacte amb les primeres fortes contradiccions de la seva vida i, finalment, en la definitiva i ardidada caracterització de la seva personalitat amb l'ingrés al sacerdoci. Hem de reconèixer que aquesta part de la vida del nostre poeta ha sofert, en mans de Miracle, una vigorosa reestructuració, hom hi ha plantejat problemes que obren nous horitzons i n'ha resolt alguns amb sagacitat, com, per exemple, el de la interpretació de la lletra de Verdaguer del 1865, immediatament posterior al seu gran fracàs escolar (161 ss.).

No considerem, però, el biògraf tan encertat en investigar i fixar les característiques profundes de la personalitat de Verdaguer que el determinen a actuar d'una manera o d'una altra en tot aquest període de la seva vida. La falla fonamental es troba, al nostre parer, en el mètode emprat per a aquesta recerca i en l'exageració amb què són donades totes les conclusions, en superlatiu i sense matisos. El mètode, en el fons, és el mateix seguit per tots els biògrafs: la interpretació i el comentari de les anècdotes i dels documents que per diversos camins han pervingut fins a nosaltres. Miracle, però, interpreta generalment en un sol sentit per tal d'obtenir unes conclusions que casin amb la idea preconcebuda que té del Verdaguer jove, la qual resulta ésser, com remarca Bonet i Baltà,¹⁸ d'una espaordidora rudesia i mala fe, mancada de tota empremta noble que anunciï l'home insigne que ha d'esdevenir.

Així, de la infantesa i de l'adolescència, n'accepta totes les dades que presenten Verdaguer com a capítost de pedrades i malifetes, jugador trampós, atrabiliari, cerca-raons, selvàtic (65, 91, 92, 94, etc.); en canvi, totes aquelles que atenuen aquesta rudesia o que ofereixen una visió més normal o plàcida de l'infant o de l'adolescent són sotmeses a una dura crítica o a una interpretació completament negativa (63-65, 72, 86, 89, etc.). La lletra de Carme Llussà i Verdaguer a Falp i Plana, per exemple, publicada per aquest, dins la qual apareix una dada ben interessant que cal tenir en compte respecte a la confusió en l'atribució dels fets del germà gran de Verdaguer, Miquel, de caràcter turbulent, a Jacint, segons l'esmentat biògraf és apòcrifa (68 ss.). La raó que ell dóna que aquella lletra, per les seves carac-

18. En la crítica a l'obra de Miracle apareguda amb el títol de *La vocación y el sacerdocio de Mn. Jacinto Verdaguer* a la revista «El Apostolado Sacerdotal», X (1953), abans esmentada. L'any anterior havia publicat a la mateixa revista una primera impugnació a l'obra de Miracle — en resposta a una carta oberta d'aquest inserida al diari de Barcelona «El Correo Catalán» del 15 de novembre de 1952 — amb el títol *El cincuentenario de Verdaguer y unas graves afirmaciones*.

terístiques, no fou segurament redactada, sinó tan sols copiada, per Carme Llussà, nosaltres l'ampliaríem dient que la redacció pogué ésser feta per una tercera persona, evidentment il·lustrada, però amb les dades fornides per la germana del poeta o per la filla d'aquesta. Quant a la vaga confirmació de Francesca Verdaguer — «més o menos tot havia passat» — als fets exposats per Busquets al pròleg de *La mellor corona*, aleshores ja impresos i molt llunyans en el temps, no té tampoc una força probatòria de primera mà. Per altra banda, ens hauria complagut de veure sotmeses també a un minuciós examen crític aquelles anècdotes que ens presenten el Verdaguer violent i selvàtic, reportades en bona part per Joan Puntí i Alfons Bonay, que les refereixen gairebé mig segle més tard i quan aquell infant ja és una celebritat nacional, en les quals el nostre poeta és *sempre* el protagonista. I creiem, així mateix, que no cal plantejar exageradament la qüestió en forma de dilema, i que entre l'infant «quietó, obediènt, bon minyó, freqüentment extasiat dins el temple» i «el xicot tirant més a temerari que a prudent, impulsiu, esgarriacries i arbitrari» (74), hi caben d'altres matisos més corrents i vulgars que s'adiuen amb la imatge del Verdaguer més aviat esborradís i temorenc que Collell, testimoni indubitable, conegué al Seminari (86, 89, 94).

En l'estudi de la joventut de Verdaguer trobem també sovint, en la biografia que comentem, la interpretació parcial o extremada dels fets. Sobre la simple suposició de la intervenció de Collell en la gènesi dels *Dos màrtirs de ma Pàtria* (127) com a penitència de la poesia amatòria no creiem que hom pugui bastir tota una teoria (171). Després d'encarir sobre el fonament dels versos amorosos — que, com diu Bonet i Baltà, són l'«expressió temporal d'una pubertat normalíssima amb una sensibilitat amorosa exquisida que explota el tema bàsic popular» —, la forta atracció de Verdaguer per l'amor carnal (120 ss.), no encerta a definir la seva reacció en el fonamental dilema «o capellà o marit» (146), i el fet evidentíssim que el resol de cara al sacerdocí no indueix el biògraf a examinar a fons la decisió, sinó que, al capdavall, l'atribueix com sempre a un moviment d'inèrcia propi del seu complex dubitatiu. La circumstància que amb encert interpreta en la lletra del 1865 (161) d'una amistosa intervenció en l'aprovat de setembre en gràcia al seu èxit poètic, és desorbitada fins a crear un mític pacte que en endavant permetrà al jove poeta seminarista de seguir descansadament la carrera amb que vagi produint poesia a major glòria del Seminari de Vic. I, encara més, aquest pacte serà, comptat i debatut, la causa remota de tota la tragèdia que trenta anys enllà somourà la vida del poeta (162 ss.). L'únic fruit evident d'aquesta subjecció és, però, la publicació (no la composició) dels *Dos màrtirs*, innegablement feta a contracor. Però, què més? En els anys decisius, després d'uns accèssits el 1866 i del fracàs del 1868 amb *l'Espanya naixent*, Verdaguer no concorre als Jocs Florals i, en canvi, treballa més fermament que mai en els seus estudis, de la qual cosa són exponent les seves lletres i les notes escolars assolides. Miracle no explica aquest contrasentit en la seva hipòtesi (188), ni esmenta per a res la dedicació més intensa de Verdaguer als estudis, ni la introducció, lenta però progressiva, del tema religiós a les seves poesies inèdites dels anys 1868-1870, ni la declaració de la pròpia transformació espiritual i l'afirmació vocacional contingudes en la lletra a Milà del 1869.¹⁹

19. Veg. *Epistolari d'En Milà i Fontanals*, vol. I (Barcelona 1922), 102 (BF, XIV), i CASACUBERTA, *Gènesi Atlàntida* (citada més avall), 32.

Creiem, doncs, en resum, que Miracle ha aportat a l'estudi dels anys de joventut de Verdaguer una tesi original i remarcable, l'extremisme de la qual, però, la fa discutible en alguns punts.

b) *Estudis sobre els anys de maduresa de Verdaguer*

6. Si l'estudi de la infantesa i de la joventut de Verdaguer ha estat centrat pel problema de la vocació sacerdotal, els anys de la seva maduresa ho seran pel del conflicte canònic.

Sols una obra no hi fa referència directament: la de Josep M. de Casacuberta *Excursions i sojorns de Jacint Verdaguer a les contrades pirinenques*, que també escauria d'incloure entre els estudis sobre l'obra del nostre poeta, per tal com és una contribució molt important a l'estudi de la gènesi del poema *Canigó*. Aquest estudi, juntament amb els altres del mateix autor sobre *La gènesi de «L'Atlàntida»* i *Verdaguer collector de cançons populars*, publicats ambdós a ESTUDIS ROMÀNICS, són la més constructiva i sòlida contribució a l'estudi de Verdaguer i de la seva obra, apareguda durant el decenni que ressenyem. Tots aquests treballs estan fonamentats sobre bases estrictament científiques, és a dir, aportació i estudi exhaustiu d'una abundosa documentació de primera mà, arrodonits amb una austera interpretació dels fets, perfectament lògica i concordant amb les dades aportades documentalment.

Josep M. de Casacuberta estudia detingudament totes les excursions de Jacint Verdaguer a les contrades del Pirineu i pre-Pirineu, el grup principal de les quals està integrat per les que tenen l'objecte de documentar-se per a la composició del poema *Canigó*. Durant un dels seus dos sojorns al balneari de la Presta, els anys 1879 i 1880 — probablement el segon —, Verdaguer concebé el projecte del magne poema pirinenc i es traçà un ambiciós pla d'exploracions que anà realitzant durant les estiuades subsegüents. Aquestes exploracions comprenen tot el Pirineu català: els mesos de juliol i agost de 1880 Verdaguer recorre les muntanyes de Núria i algunes de les que limiten la depressió cerdana; per la tardor de 1881 visita la Vall de Ribes i els contraforts de les Corberes i possiblement alguns indrets del Conflent i el Vallespir; el juliol de 1882 recorre un llarg itinerari a través de l'Urgellet, el muntanyam d'Os i de Tor, la Vall Ferrera i part de la de Cardós, la Vall d'Aneu i la Vall d'Aran, i fa algunes importants ascensions, com la de la Maladeta (22 d'agost). Durant l'estiuada de l'any 1883 duu a terme l'exploració pirinenca de més envergadura en una excursió a través de tot el Pirineu català, que complementa i supera de molt, en extensió i en durada, totes les anteriors, i és definitiva per a l'arreplega i l'estructuració de materials per al magne poema que aleshores estava en gestació. L'itinerari seguit recorre el Conflent i el massís del Canigó, la Cerdanya, s'endinsa pel massís del Cadí i les valls que s'hi arredossen, els riberals del Segre i els congostos del Pallars, les Valls de Capdella i de Boí, la Vall d'Aran, les llunyanes terres germanes del comtat de Foix i, finalment, les Valls d'Andorra. Molt avançada ja la composició del *Canigó*, durant l'estiu següent del 1884, el nostre poeta fa un llarg sojorn al santuari de la Mare de Déu del Mont, de cara a la immensa mola del massís pirinenc, i hi treballa intensament en la revisió i l'arrodoniment del seu poema.

Flanquejant aquest nucli de les expedicions motivades per la composició del *Canigó*, Josep M. de Casacuberta assenyala en dos capítols preliminaris els primers contactes de Verdaguer amb les contrades pirinenques: l'escapada de la infantesa a l'Empordà, l'excursió amb Collell al Rosselló de l'any 1873 i l'estada a Montgrony i entorns l'agost de 1878. En dos capítols finals estudia l'anomenada de Verdaguer com a excursionista i les escasses sortides devers territoris de l'alta Catalunya que el poeta efectuà una vegada acabada la composició del *Canigó* quan, en tornar del viatge a Terra Santa del 1886, comença a decaure aquella seva afecció viatgera, abassegat per estímuls de ben diversa mena.

Tot el treball que acabem de ressenyar està elaborat a base dels dietaris que Verdaguer portava de les seves principals expedicions, sovint tan detallats que permeten de seguir-les jornada per jornada. Essent encara en bona part inèdits, l'autor en dóna alguns extractes²⁰ que, per llur interès documental i literari, fan desitjar que sigui aviat un fet l'anunciada publicació de tots els papers inèdits del nostre poeta, així com del seu epistolari, posat també a contribució per a aquest estudi.

Les rutes harmonitzades de les principals exploracions pirinenques dels anys 1882 i 1883 coincideixen gairebé exactament amb l'itinerari de l'imaginari vol de Gentil i Flordeneu del cant iv del *Canigó*, la qual cosa és posada en evidència per un gràfic inclòs en l'obra.

7. Entre els estudis biogràfics dedicats especialment a l'època del conflicte canònic en la vida de Verdaguer, n'hi ha dos — publicats també entre 1945 i 1954 — que conserven les característiques de les obres corresponents a les dues etapes anteriors que hem assenyalat en la bibliografia verdagueriana. Són la reedició de l'obra del P. Monjas *Documentos inéditos acerca de Mosén Jacinto Verdaguer*, i l'assaig biogràfic titulat *Mosén Cinto*, de Joan Moles, amic i partidari del poeta durant tot el temps del conflicte i marmessor del seu darrer testament.

L'obra del P. Monjas²¹ és una reproducció de la segona edició de l'any 1935, de la qual conserva tota la confusió de mètode i errors de transcripció que desvaloren la gran importància del material documental que hi és publicat. Hom hi ha fet, però, un cert nombre d'addicions, especialment de documents recentment apareguts, que donem en nota.²²

20. Remarquem especialment la narració de la dramàtica davallada devers Andorra pel port Negre o de l'Arinsal (pàgs. 85 ss.).

21. Sobre el P. Monjas i els seus treballs verdaguerians vegeu P. DIEGO DE ARRILUCEA, *Mosén Jacinto Verdaguer*, «Ciudad de Dios», CLV (1953), 178-185; MANUEL QUERA, «Razón y Fe», CXLVII (1953), 558-559.

22. Capítol II: 1) Lletre de Verdaguer al P. Blanco García (Barcelona, juliol de 1892), agraïnt-li l'article publicat a la revista «Ciudad de Dios» sobre la seva obra. — 2) Lletre de Mn. J. Collell al P. Blanco (Vic, 27 març 1893), donant-li compte de la sortida de Verdaguer de la casa López. — 3) Lletre de Collell a Blanco (Vic, 5 maig 1893), agraïnt-li la tramesa de l'obra *La Literatura Española en el siglo XIX*. — 4) Lletre del Dr. Morgades al P. Blanco (Vic, 4 maig 1895) amb igual motiu que l'anterior. — Capítol VI: 1) Lletre del Dr. Morgades al P. Blanco (Vic, 5 gener 1898), acusant rebut d'una d'aquest, fins avui desconeguda, escrita després de la borrascosa sessió amb Verdaguer del 30 de desembre de 1897 a la residència dels agustins. — Capítol VII: 1) Lletre del Dr. Morgades al P. Blanco (Vic, 15 gener 1898), responent a la tramesa de la fórmula de retractació i petició de l'execat per part del bisbe de Madrid

El *Mossèn Cinto* de Moles,²³ escrit a l'exili, a una distància de quaranta anys dels fets narrats i, com diu el mateix autor, purament de memòria, «sense disposar de notes, apunts i documents» (21), té un valor relatiu dins el conjunt de la bibliografia verdagueriana. Les línies essencials del treball responen a una visió tendenciosa dels fets, deguda a la part que li correspongué de representar en el drama de Verdaguer, la qual cosa fa que hagi d'adoptar forçosament un partit en relatar els esdeveniments com el prengué en viure'ls. Aquest partit és ben sabut que fou el de fer costat a Verdaguer — i potser d'estimular-lo — en la seva desobediència a la jerarquia eclesiàstica, contra la qual Moles militava per principi. Per aquests dos impediments — la llunyania en el temps i en l'espai i la parcialitat — l'obra es ressent de notables errors i imprecisions.

Assenyalem la importància fonamental donada en tot el curs del treball a la intervenció dels jesuïtes en la gènesi i en el desenvolupament del drama verdaguerià; la recomanació del senyor Duran, moribund, a la seva esposa i a la filla gran, de no abandonar Verdaguer «en els mals passos en els quals segurament, pel que ja s'entreveia, s'havia de trobar» (45) l'any 1890, quan el poeta encara havia de romandre dos anys al palau de Comillas; l'afirmació que a la Gleva Verdaguer no tenia d'altres llibres a la seva disposició que els d'oracions i que no escrivia ni sentia moments d'inspiració (49), quan tenim notícies certes de la instal·lació de la llibreria del poeta²⁴ i són ben coneguts els nombrosos treballs literaris que hi dugué a terme; la creença que la rebuda del títol d'admissió a l'Asil de Vic — el març de 1894 — va motivar la immediata fugida del poeta — el maig de 1895 — (49), etc.

i la comunitat d'agustins. — Capítol X : 1) Lletra de Verdaguer al P. Blanco (Barcelona, 26 febrer 1898), donant-li compte de la seva arribada a Barcelona després de la rehabilitació. — Capítol XI : 1) Lletra IX. Resposta de Verdaguer al P. Blanco (Barcelona, juliol 1898), agraint-li la felicitació per la rebuda del bisbe de Barcelona i la traducció d'una composició del llibre *Caritat*. — A la segona part de l'obra el P. Monjas dóna a conèixer l'aparició de l'original de la lletra llatina tramesa a Verdaguer per Costa i Llobera, l'octubre de 1895, i en precisa les característiques, així com les omissions de Verdaguer en la seva còpia. Inclou també en aquesta segona part una lletra del 31 de març de 1949, adreçada a l'autor per P. M. Bordoy i Torrents, que evoca el seu record personal del poeta. A part les addicions assenyalades i la modificació d'alguns paràgrafs del pròleg i de la introducció a la segona part, hom ha afegit a aquesta dos capítols més — el XII i el XIII — sobre les biografies publicades per Moles, Miracle i Juan i Arbó, les quals ataca durament, sense donar, però, raons massa convincents de la seva repulsa.

23. Sobre Moles i la seva obra, EMILI GRANIER-BARRERA publicà un article titulat *Encara sobre el tema de Verdaguer*, *RdC*, XX (1947), 286-291. El caràcter laudatori envers la figura de Joan Moles i les proves d'una informació poc sòlida sobre l'afer Verdaguer (opina, per exemple, que la lletra de retractació de Verdaguer pogué ésser escrita pel mateix Moles) resten interès a aquest article. Anotem, però, encara que mancada de tota comprovació, la dada que facilita d'un record del poeta català Antoni Cavaller, el qual, treballant l'any 1927 en una fàbrica de cartó de Sant Joan Despí, va veure entre el paper vell destinat a la mola set o vuit paquets, d'unes dimensions aproximades de 20 x 30 x 25 cms., retolats *Cartes de Mn. Jacint Verdaguer al Marqués de Comillas*, els quals, malgrat llur interès, no pogueren ésser salvats.

24. Possiblement la instal·lació fou sols parcial, puix que Verdaguer parla a *En defensa pròpia* (pàg. 24) de la seva llibreria «encaxonada en los baxos del palau episcopal» de Vic.

No obstant aquestes inexactituds, hom no pot rebutjar en bloc el testimoni pòstum de Moles; ell tractà íntimament mossèn Cinto els darrers anys de la seva vida, i molts dels seus records personals d'aquesta època tenen, a part llur interès, tota l'evidència de la veritat. Assenyalem, entre d'altres, l'emocionant observació que Verdaguer, enmig del calvari econòmic i moral dels darrers quatre anys, seguia indefallent en el conreu de la poesia — la raó de la seva vida — en hores que prenia al descans i a costa de la seva salut (97, 100), i la narració dels darrers inoblidables moments de la lluita entorn del poeta moribund, que ell visqué en tota llur tràgica intensitat (107-116).

L'obra es clou amb un apèndix en el qual l'autor dona la seva opinió sobre els personatges més pròxims a Verdaguer, l'actuació d'alguns dels quals ell pogué observar de prop: Narcís Verdaguer, Joan Güell, Emparança Duran, Amadeu Guri, el marquès de Comillas, mossèn Collell, Turró i Valeri Serra i Boldú.

També parla d'una manera inconcebiblement breu i vaga de l'importantíssim dipòsit documental confiat pel poeta moribund a ell i a tres altres marmessors, de la descurança i de la desaparició del qual no resta absolt, al nostre entendre.

8. Diverses publicacions estudien en la nova època el drama verdaguerià i les seves conseqüències: la sèrie d'assais de mossèn Joan Bonet i Baltà, les respectives segones parts de les obres de J. Miracle i S. Juan i Arbó, i l'obra completa de Jesús Pabón *El drama de Mosén Jacinto*.

L'any 1945, Bonet i Baltà publica l'article *Rasgos apostólicos de Mn. Jacinto Verdaguer*, en el qual estableix, amb bon coneixement de causa, el caràcter sacerdotal de tota la tragèdia verdagueriana, i remarca que en tot el seu curs Verdaguer romangué fidel al principi apostòlic que des del seu ministeri a Vinyoles havia arrelat decisivament en la seva personalitat. Aquesta lleialtat és evident fins i tot a través de les desviacions doctrinals i de les rebelions disciplinàries. Els motius que l'empenyien devers aquests excessos tenien també en bona part caràcters apostòlics. És a dir, que la tragèdia prové, per part de Verdaguer, principalment d'un excés de zel sacerdotal mal dirigit.

L'obra més important publicada per mossèn Joan Bonet i Baltà és l'extens article titulat *Mosén Jacinto Verdaguer y su época*. En aquest treball l'autor assaja, potser per primera vegada en la biografia verdagueriana, de situar exactament el conflicte dels darrers anys dins l'ambient polític i social de l'època estudiant les reaccions de Verdaguer i dels seus oponents, no pas com a producte d'una reacció exclusivament personal, sinó com a conseqüència d'una posició i d'un enquadrament definits de cara a l'acció político-social. Bonet i Baltà remarca l'existència a Catalunya, a la segona meitat del segle XIX, d'un moviment de revaloració de la tradició religiosa, literària i popular que podria ésser simbolitzada en el lema adoptat per un dels seus periòdics portaveus: «Pro aris et focis», i que conjuntava en una sola unitat d'acció el nucli literari dels mestres de la Renaixença de la llengua (Milà, Aguiló, Rubió i Ors, etc.) amb el dels homes d'Església i directius culturals (Torràs i Bages, Morgades, Collell, Estalella, Sardà i Salvany, Celestí Ribera, Jaume Almera, Llorens i Barba, etc.). Aquest moviment no tenia una finalitat arqueològica, sinó d'acció. Hom cercava d'oposar-se al moviment modernista, que avançava minant les bases tradicionals de la societat amb noves i suggestives teories, no pas obertament i implacablement, com els integristes,

sinó oposant-hi un altre programa també renovador i suggestiu, però basat en la tradició ancestral religiosa i popular. Els directius d'aquest grup veieren en Verdaguer un element incalculablement valuós per al prestigi dels principis que ells preconitzaven, i per aquest motiu contribuïren decisivament a l'exalçament i a la popularitat del poeta. Aquests fets expliquen, segons Bonet i Baltà, tota l'actuació del grup de dignataris catòlics i culturals de l'època verdagueriana enfront de la posició en rebellia del poeta. La consigna del silenci no era més que el producte d'una coordinació de legítima defensa per tal de salvaguardar uns principis religiosos i morals que havien constituït l'objectiu del treball de molts anys. L'acceptació de la polèmica hauria conduït indubtablement al perjudici del millor. Aquest silenci, reduint el problema a l'òrbita disciplinària, no malmestia el prestigi del sacerdot, i aquest podia reintegrar-se dignament al seu lloc en ésser solucionat el conflicte. A més, avui sabem que aquest silenci era únicament un silenci públic. Les lletres de Collell, de Torras i Bages, de Costa i Llobera i del mateix Morgades, que condemnà a l'oblit una extensa pastoral que tenia preparada sobre l'afer de Verdaguer, demostren fins a quin grau el dolor del poeta fou també el dolor de tota una societat que veia en ell una de les seves glòries més pures.²⁵

Les tesis principals exposades dins els articles precedents, aplicades a l'exposició d'una succinta biografia de Verdaguer, són la base del treball del mateix autor *El sacerdot poeta Jacint Verdaguer*, publicat com a epíleg a la tercera edició de les *Obres Completes*, de l'Editorial Selecta, l'any 1949. En fer referència al període de la desavinença de Verdaguer i el seu prelat, l'autor remarca que la causa primera i essencial fou la pràctica anticànònica per part de Verdaguer dels ritus de la lectura dels Evangelis i dels exorcismes. Aquesta pràctica el menà a la coneixença de les falses *Revelacions* que deixaren una forta empremta en el seu esperit i foren en part, segons Bonet i Baltà, la causa de la desobediència de Verdaguer al seu bisbe en tot el curs del conflicte canònic. Morgades es trobava, doncs, en presència d'un fet de caràcter essencialment eclesiàstic que entrava de ple dins la seva jurisdicció i n'exigia l'ús. En aquest assaig Bonet i Baltà ha volgut posar en evidència que sí, respecte a Verdaguer, l'essència del drama fou un excés de zel sacerdotal, l'actuació del bisbe davant els fets fou la d'un pastor conscient dels seus deures i dels seus drets i zelós de la seva dignitat episcopal. Creiem, però, que el noble i just desig de rehabilitar la figura de Morgades — la qual cosa no exclou certament en l'autor el reconeixement dels seus errors de tàctica — i tots aquells que militaven amb ell en el catolicisme tradicional català, al qual Verdaguer es veié incidentalment oposat en la seva lluita, no permet

25. Per tal de completar la bibliografia de mossèn Joan Bonet i Baltà ens cal esmentar ací el conjunt dels tres fascicles publicats sota el títol comú de *Vilafranca del Panadés en la vida y obra de Verdaguer*, ja esmentats en detall a la bibliografia preliminar. Les tres obretes, de caràcter narratiu i divulgador, contenen, això no obstant, interessants precisions i especialment una visió detallada de les particulars relacions de Verdaguer amb els quatre personatges vilafranquins: orientadora i formativa la de Milà (és llàstima que l'autor no hagi pogut conèixer la col·laboració de Verdaguer en l'aplec de composicions populars per al *Romancerillo*, extensament estudiada per Josep M. de Casacuberta l'any 1948, en l'article *Jacint Verdaguer, col·lector de cançons populars*); combatuda, però noble, la de Morgades; i plena de sincera amistat i afecte admiratiu la de Torras i Bages i Estalella.

a Bonet i Baltà de ponderar suficientment la tragèdia íntima i personal del nostre poeta, condemnat violentament a l'ostracisme, ple de neguits i d'incomprensions i, finalment, pobre i malalt. I potser caldria remarcar també que si pel silenci d'aquella part, com a institució indubtablement la més noble de les dues aplegades entorn del conflicte verdaguerià, ell tornà dignament a la plenitud del sacerdocí, no aconseguí de tornar, però, a la vida social entre els qui eren veritablement *els seus*, incomprensiblement allunyats del poeta — amb nobilíssimes excepcions — fins a la seva mort.

9. A la segona part de l'obra de Sebastià Juan i Arbó, dedicada als darrers anys de Verdager, perduren les característiques assenyalades a la primera amb un augment de l'interès dramàtic en l'acció novellesca, en perjudici de la figura real del protagonista.

Cal esmentar-hi, però, un encert preliminar en subratllar la influència decisiva del viatge a Terra Santa de l'any 1886 en la vida i el capteniment posteriors de Verdager. El biògraf remarca la dedicació progressiva i cada vegada més absorbent del poeta a la vida de perfecció i de caritat que l'havia de dur finalment a excessos i extrems desorbitats.

En la resta de la relació de la tragèdia Juan i Arbó no aporta cap novetat essencial; va seguint de prop el text de *En defensa pròpia* i les lletres publicades pel P. Monjas, que comenta, combina i interpreta, sovint sense massa miraments a la veritat històrica. Així, l'episodi de *La pecadora* (417 ss.),²⁶ tractat amb veritable deliri novellesc, i que tingué lloc l'any 1894, l'autor el col·loca a les darreries de l'estada a la Gleba com un dels motius del trencament de relacions amb el bisbe, sense fer cap esment de les cartes encreuades posteriorment entre ambdós amb motiu del pagament d'alguns deutes, que revelen encara la normalitat d'aquelles relacions.²⁷ La causa directa i determinant del fet de la fugida la comenta àmpliament en els capítols *La fugida* i *La Casa Asil*. La fantàsica argumentació d'aquests capítols ha estat rebatuda en una sèrie d'articles publicats pel P. Pacífic de Vilanova,²⁸ en els quals aquest fa una crítica a fons de la famosa lletra de Morgades anunciant a Verdager la seva inscripció a la Casa Asil de Capellans de Vic. Aquesta lletra és parella d'una altra del dia 2 de març,²⁹ en la qual el poeta alludeix a una conversa amb el prelat sostinguda el dia primer del mateix mes i sobre el mateix afer, la qual Juan i Arbó (407) situa com a molt anterior a la de la inscripció, tot remarcant que en aquella avinentesa les relacions amb el bisbe no sols eren normals, sinó «amabilíssimes». En canvi, la del 6 de març, conseqüència evident de la conversa alludida en la lletra de Verdager del dia 2, és proposada com una mostra de la tibantor entre el poeta i el prelat i dels «instints» d'aquest, ja exacerbats per la desobediència del súbdit (422). Mogut per aquesta idea

26. Sobre el tracte donat per Juan i Arbó a la figura del cosí de Verdager, mossèn Joan Güell, tant en aquest capítol com en tot el llibre, vegeu l'article del P. PACÍFIC DE VILANOVA, publicat a «El Apostolado Franciscano», XXXVI (1953), 267-268.

27. MONJAS, *Documentos*, 432 ss.

28. Al setmanari de Barcelona «Destino» (1953), núms. 816, 832, 837, 844. Sobre el mateix tema publica quatre altres articles a les revistes «El Apostolado Franciscano», XXXVI (1953), 117-119 i 223-224, i «Pyrene», núm. 44, Olot 1953, cols. 1190-1196, i núm. 45, cols. 1214-1216.

29. MONJAS, *Documentos*, 417.

preconcebuda, el biògraf no té més remei que traslladar la lletra del 6 de març del 1894 al 1895 i, naturalment, fer-ne la causa pròxima de la fugida inesperada del nostre poeta de la Gleva. El P. Pacífic de Vilanova ha demostrat fins a l'evidència que la lletra del 6 de març corresponia a l'any 1894, i, cosa que és més important encara, ha aconseguit de desvirtuar la intenció malèvola que hom havia vingut atribuint al bisbe per aquest fet i que fins i tot Verdaguer arribà a veure, mogut segurament per instigacions d'altri. Aquesta demostració es basa en el fet de la tergiversació i la mutilació de la lletra en el text de *En defensa pròpia* i *Verdaguer vindicado por un catalán*, posades en evidència, en defecte del document autògraf, per la comparació amb el text que en dóna el P. Monjas i l'aparegut a les memòries del P. Miguélez, incompletament publicades fa poc temps.³⁰ Que el text donat pel P. Miguélez en les memòries sigui l'autèntic, sembla provar-ho el fet que ell tingué la lletra en poder seu durant molt de temps, deixada pel mateix Verdaguer quan hom gestionava la seva rehabilitació sacerdotal. El P. Monjas, que dóna del fragment essencial un text anàleg al del P. Miguélez, degué copiar-lo del d'aquest, car és evident que conegué i utilitzà les esmentades memòries. El P. Pacífic de Vilanova reconeix, però, el poc encert de Morgades, malgrat la seva intenció evidentment bona, no tenint en compte l'estat moral de profunda depressió de Verdaguer en sortir violentament de la casa López, de proposar-li aquella mesura de previsió per a l'avenir.

En els capítols referents a la rebel·lió de Verdaguer i al temps de la suspensió *a divinis*, Juan i Arbó justifica l'actuació de la família Duran (429 ss., 436 ss.). La tendència reivindicadora d'aquesta família, que hom ha considerat durant molt de temps com una de les causes fonamentals de la dissort del nostre poeta, s'ha imposat en un sector de la bibliografia verdagueriana actual i ha donat lloc a recerques que n'han precisat alguns detalls. L'any 1953 Esteve Albert publica una entrevista amb Empanança Duran i Martínez,³¹ avui reclosa en un asil de Madrid. Les insòlites i inexactes declaracions de la filla de Deseada Martínez referents a l'estament de la seva família i a fets esdevinguts fa més de mig segle motivaren també la intervenció del P. Pacífic de Vilanova,³² el qual ha aportat una sèrie de dades documentals sobre l'esmentada família que contribuiran no pas poc a precisar-ne el veritable caràcter i el de les seves relacions amb Verdaguer.

Un bon nombre d'errors de detall, alguns, però, de notable importància, podem indicar encara en l'obra que ressenyem. Citem, entre d'altres, l'afirmació que Verdaguer tornà feta bocins a Costa i Llobera la lletra llatina elaborada amb textos de les Escriptures que aquest li havia adreçat l'octubre de 1895. Verdaguer retornà la lletra a Costa, però sencera, i, encara més, abans de trametre-la-hi en tragué una còpia. La lletra del poeta mallorquí ha aparegut recentment a Mallorca,³³ i la còpia de Verdaguer es conserva a la Biblioteca

30. Al setmanari de Madrid «El Español» (1953), sota el títol *El calvario de un poeta: Datos para la historia íntima de Mosén Jacinto Verdaguer*. Hom començà de publicar-los sense indicar-ne la procedència, i restaren interromputs després de tres números (237, 238 i 239).

31. Al suplement dedicat a Verdaguer pel diari «Mataró», 11-12.

32. «Destino» (1953), núms. 820 i 826; «El Apostolado Franciscano», XXXVI (1953), 124-126 (article publicat sota el nom de J. S. VERNI), i XLI (1954), 17.

33. MONJAS, *Documentos*, 513 ss.

de Catalunya. Advertim, de passada, que més tard Verdaguer sembla voler reparar el gest descortès envers Costa i Llobera amb l'afectuosa lletra que li adreça en resposta a la felicitació d'aquest per la seva missa nova³⁴ i amb la dedicatòria d'una composició del llibre *Ayres del Montseny*, titulada *L'Estel de l'alba*, que motiva, per cert, una bella lletra de regreiciament del gran poeta mallorquí.³⁵ Hom afirma també erròniament que el viatge a Madrid del 1897 l'efectuaren sols Verdaguer i Deseada Martínez (489), i que a la mort d'aquesta s'hi traslladaren les dues filles (492). Cita de memòria uns versos de la poesia adreçada al cardenal Vives i Tutó amb motiu de la seva promoció al cardenalat (*Ayres del Montseny*, 39), en els quals l'anomena «Sant Pere Calassans de Lllaneres» (!), etc.

Tota aquesta llarga sèrie d'errors i altres d'assenyalats pels crítics, juntament amb grans desnivells de qualitat en el llenguatge literari, sovint estirat i descolorit per la necessitat d'omplir els passatges poc documentats, i, encara, una quantitat ingent d'errades d'impremta (totes les cites llatines que apareixen en el curs de l'obra estan equivocades) fan desitjar que l'autor emprengui una revisió a fons del seu treball per tal de millorar-ne la qualitat, encara que hagi d'ésser en perjudici del volum. El fet que no es tracti precisament d'una obra d'investigació no excusa la desconeixença de la veritat històrica — com han acceptat amb benevolència alguns crítics —, essent històric i representatiu el seu personatge central, i, per altra banda, l'obra presentant-se amb caràcter literari, la gran dignitat del tema i la posició de l'autor exigeixen una honrada artística més depurada en la seva composició.

10. Mentre que l'obra de Juan i Arbó projecta tota la vida de Verdaguer sobre els anys del conflicte, la biografia de Miracle dona aquests anys com una conseqüència lògica de la inclinació forçada que els pares del nostre poeta, ajudats per tota una sèrie de circumstàncies secundàries, donaren a l'existència de llur fill. L'autor vol posar en evidència, en aquesta segona part de l'obra, com el temperament violent i indòmit que s'amagava sota la imposició de la disciplina sacerdotal, de primer forçada, després ternaçament i voluntàriament acceptada i honorada, en un moment crucial de la vida de Verdaguer torna a fer una irrupció inesperada i violenta. L'acceptació i l'adaptació al sacerdoci ha estat, però, en ell, tan completa, que en aquests moments de rebellió de la seva íntima natura, quan totes les violències, fins les més extremes, són possibles, aquell caràcter sacerdotal, ja íntimament arrelat al seu ésser, manté incòlume la plenitud de la seva dignitat.

Aquesta tesi, perfectament coherent amb la que informa la primera part de l'obra de Miracle, ens sembla, però, com aquesta, exposada d'una manera parcial i exagerada. L'extrema rudesia i violència de caràcter de Verdaguer, que l'autor remarca tan gràficament (287-289, 294, 296, 301, 313, etc.) i que resta com ofegada per una imposició permanent i voluntària, no es pot harmonitzar en absolut amb la tònica dominant d'una gran part de la seva obra poètica de més de vint anys i que és la d'una profunda i sinceríssima aspiració a la perfecció espiritual, i, per dir-ho amb mots de Carles Riba, la «d'un llarg i insadollable enyor de la natura angèlica». Miracle, en una interpretació, com sempre, parcial, sols té en compte, en analitzar l'obra poètica de Verdaguer en relació amb el seu capteniment sacerdotal, la de les obres de

34. MONJAS, *ibid.*, 233.

35. MONJAS, *ibid.*, 528.

proselitisme religiós, els cànctics d'encàrrec, les cançonetes ensucrades tan bescantades pels crítics (235 ss.), i en conclou, naturalment, «un gran sacrifici del poeta en profit del sacerdot» (242). L'acceptació plena de la seva tesi exigiria l'absurditat de reconèixer també com a productes d'una manera d'ésser en definitiva imposada i no natural tota la part més pura, lluminosa i perdurable, per tal com és la més sincera de l'obra del nostre poeta: aquella a la qual el magisteri tan segur de Carles Riba assignà la part del lleó en la seva tria i que manté encara avui tota la seva frescor immarcescible, la poesia impregnada d'autèntica i noble religiositat dels *Idillis*, del *Roser de tot l'any*, de les *Flors del Calvari* i de les *Eucarístiques*.

Després de la conclusió de la teoria vocacional de Verdagner, que comprèn, com hem vist, les dues primeres parts del llibre, Miracle n'hi afegeix encara una tercera (*I Déu dirà l'última paraula*), en la qual passa revista, no massa sistemàticament, als principals episodis i factors del drama. D'aquesta manera arrodoneix la seva obra, la qual, més que no pas una exposició cronològica i detallada de la vida del poeta, ve a ésser un comentari sobre els seus temes fonamentals.

L'obra es clou amb un interessant Apèndix, que comprèn la bibliografia consultada (remarquem que hom hi ressenya bastants articles de revistes i periòdics i obres rares, la qual cosa demostra la diligència de l'autor a documentar-se) i trenta-dos documents de diverses classes (partides de baptisme, matrimonis i òbits de diversos membres de la família Verdagner; poesies juveníoles de Verdagner; notes de diversos autors sobre el poeta; testaments penúltim i últim d'aquest). Un índex onomàstic, a part els generals, facilita la consulta de l'obra, que es troba, a més, enriquida amb un bon conjunt d'interessants documents gràfics.³⁶

11. La darrera obra extensa apareguda sobre Verdagner és deguda al professor d'Història Moderna de la Universitat de Madrid Jesús Pabón i constitueix el discurs d'ingrés d'aquest a la Reial Acadèmia de la Història. Duu el títol de *El drama de Mosén Jacinto*.³⁷

És difícil de donar una idea sintètica de l'obra de Pabón, i encara més difícil de valorar-la. Les quatre parts de què consta — *Los temas del drama*, *Historia y polémica*, *El Verdagner de los demonios* i *Mosén Jacinto desde lejos* — no formen un conjunt homogeni; són més aviat capítols dispersos d'una obra de conjunt que esperem que arribarà a ésser realitat algun dia. Aquesta advertència prèvia ja deixa entendre que és divers també el valor de cadascuna de les quatre parts, en distint grau d'elaboració i amb més o menys homogeneïtat interna per a formar un estudi independent.

36. Assenyaem dues cites incompletes que apareixen en el curs de l'obra: pàg. 216, «lo cigne ha mort davant del sagrari», del bisbe Carselade, ha de dir: «lo cigne armoniós ha mort...». (Vegeu *Eucarístiques*, ed. Il·lustració Catalana, pàg. IX); pàg. 283, «Quis dabit mihi pennas sicut columbae», lletra de Verdagner a Collell, ha de dir: «Quis dabit mihi pennas sicut columbae». (Veg. J. COLLELL, *Cartic històrich* (Vic 1929), 239).

37. N'han aparegut les següents crítiques i recensions: MAURICI SERRAHIMA, «Arbor», XXVIII (1954), 86-94; JOSEP M. DE SAGARRA, «Destino», 15 maig 1954; P. PACÍFIC DE VILANOVA, «El Apostolado Franciscano», XLI (1954), 115-117, 133-135, 157-159; MANUEL VIGIL, «Ya», 21 abril 1954; P. BASILI DE RUBÍ, «Estudios Franciscanos», LVI (1955), 139-140.

En la Introducció — *Los temas del drama* —, l'autor justifica, en primer lloc, la seva intervenció en els estudis verdaguerians al·legant els discutibles avantatges que li proporciona la distància en el temps, en l'espai, en el coneixement i en l'afectivitat per a jutjar rectament el cas apassionant del drama de mossèn Cinto. Fixa, després, els quatre temes essencials de la vida de Verdaguer: sacerdot o poeta, la casa de Comillas i la Casa d'Oració, l'Església i la família, i el Verdaguer darrer i el Verdaguer definitiu. D'aquests quatre temes, Pabón considera el segon com a bàsic, perquè en sorgeix tota la confusió que s'estén als restants i perquè únicament hi persisteix la incògnita inexplicada de què sigui en la seva profunda realitat. A l'estudi d'aquest tema és on l'autor anuncia que aportarà tot el seu esforç.

A aquest estudi — que constitueix la segona part de l'obra — l'autor anteposa una extensa primera part — *Historia y polémica* —, en la qual analitza les causes que han contribuït o contribueixen a la persistència de la polèmica i la contradicció entorn de l'anomenat problema verdaguerià. Dues causes, segons l'autor, són essencials: la passió i la complexitat (cap. I). La primera causa, efecte a la vegada de la solidaritat del català d'avui amb l'època que visqué Verdaguer, motiva diversos errors de plantejament del problema, com l'anacronisme (persistència en l'explicació dels fets dels mateixos punts de vista entre els quals es movien els protagonistes del drama), el partidisme (persistència de l'enquadrament produït entorn del drama: riquesa i pobresa, clericalisme i anticlericalisme, etc.), el sectarisme (catalans i no catalans, renúncia a ampliar el camp de visió del problema). La segona causa, en la determinació de la qual l'autor no ha hagut de donar tantes mostres d'agudeses com en la primera, deriva de la importància de la figura de Verdaguer i de la vastitud d'horitzons científics del camp on es mou el drama (religió, psicologia, Dret canònic, etc.). Un gran enigma contribueix també a enfosquir la qüestió: la sort dels documents (cap. II). Malgrat el gran volum de documentació que Verdaguer, escriptor inlassable, produí al llarg de la seva vida, per la destrucció, la dispersió o l'ocultació dels principals dipòsits, especialment del lliurat pel mateix poeta ja moribund a Turró, Moles, mossèn Costa i mossèn Valls, avui manquen els documents bàsics per a la interpretació de punts essencials del drama. Encara un quart element de confusió descobreix Pabón, en el panorama bibliogràfic verdaguerià, en el problema que ens ocupa (cap. III): l'assaig del P. Miquel d'Esplugues i la col·lecció de documents del P. Monjas, els primers autors que, malgrat haver conegut Verdaguer als darrers anys de la seva vida, no es limiten a aportar testimonis directes, sinó que ja interpreten i jutgen: el P. Miquel d'Esplugues en el terreny de les idees, i el P. Monjas en el dels fets. De l'examen, en alguns moments no prou equànime, de les obres dels esmentats autors, dedueix que s'hi troben fins avui incloses totes les tesis en circulació sobre el drama verdaguerià, i que d'elles es nodreix tota la polèmica que provoca encara la publicació d'estudis sobre Verdaguer. Res no ha contribuït en major grau a fer difícil la labor històrica com l'estesa creença en la insuficiència de les explicacions conegudes i en l'existència d'una raó oculta de la tragèdia. Amb aquests mots que transcrivim (cap. IV), Pabón enceta una revisió de totes les hipòtesis d'una misteriosa veritat oculta, i després de desestimar-les conclou que el drama en la seva fase més aguda és eclesialístic i en constitueix el nucli la suspensió *a divinis*. Ni Verdaguer en la seva defensa ni Morgades en l'acusació no alludeixen a cap altra raó que a la desobediència a una ordre del prelat, i l'ordre no fa referència a res més que

a la pràctica dels exorcismes, que Verdaguer no havia ocultat a ningú. Per altra banda, la raó de la desobediència és també explícitament expressada, no solament en les lletres de Verdaguer, sinó en les d'Estalella i Casañas: és el terror, la por invencible de la reclusió a l'Asil. I les raons del terror són també ben discernibles: resideixen en la mentalitat del poeta, en la seva imaginació exaltada amb els rumors de bogeria que li arriben fins a la Gleva, la lletra de Morgades i el títol d'admissió considerats a l'ombra d'aquells rumors; els intents de la policia governativa, etc. Una sola objecció hom podria fer a la perfecta argumentació de Pabón: l'ordre del prelat fou realment deguda als exorcismes, i la desobediència, al temor, sols inicialment. A partir del període més agut del conflicte uns nous factors s'hi involucren: el prelat ara exigeix, a més de la submissió, la separació de la família Duran, i el poeta, que ha abandonat ja els exorcismes, segueix desobeint per aquell temor invencible, però també per adhesió a la família que ha adoptat. I ¿s'ha explicat ja satisfactòriament i àmpliament el perquè d'aquesta extraordinària adhesió? Perquè l'explicació simplista que l'autor en dóna no és prou convincent (108), ni en relació amb la psicologia de Verdaguer, ni amb la complexa realitat dels fets. En el seu intent d'aclarir tots els factors que contribueixen a la pertorbació de l'aclariment del cas Verdaguer, Pabón troba encara una altra raó enginyosa (cap. v). En un capítol d'interès molt inferior als que acabem de resumir i que li serveix de pretext per a exposar — aquesta vegada sense novetat — els fets dels darrers anys de Verdaguer després de la rehabilitació, demostra que la contemplació del poeta sofrent i sacerdot exemplar i humil durant aquests darrers temps, suscità, després de la seva mort, el dolor, el remordiment i l'acusació, i de l'actitud polèmica sorgí el Verdaguer que té raó contra tots i, per contrapartida, el Verdaguer contra el qual tots poden tenir-la.³⁸

Aquesta primera part de l'obra de Pabón que acabem de resumir és, en conjunt, una notable aportació al plantejament metòdic del problema de la interpretació exacta i autèntica de Verdaguer i de les circumstàncies històriques en i contra les quals li calgué viure i lluitar. No aporta cap dada definitiva al problema, però contribueix a aclarir el camí per a arribar-hi desfent malentesos i posant en evidència posicions errònies en la interpretació dels fets entorn del nostre poeta. Tampoc l'autor no s'ha proposat de fer una obra definitiva completament estructurada, sinó més aviat una disquisició «ex abundantia cordis» — el to irònic o ponderatiu hi és freqüent — sobre el resultat de les seves experiències personals en abordar l'apassionant problema.

La segona part de l'obra de Pabón, que forma un tot independent de la resta del llibre, és totalment destinada a proporcionar les primeres precisions entorn del tema dels exorcismes, fonamental en el conflicte canònic de Verdaguer. Confessem la nostra absoluta incompetència per a jutjar la importància i la transcendència de l'estudi que hom inicia ardidament. Aquest episodi de

38. En estudiar els darrers anys de Verdaguer a Barcelona, després de la rehabilitació, Pabón transcriu una sèrie de textos d'autors catalans — el P. Exuperi de Prats de Molló, Pijoan, Marquina, Esclasans, Miracle, Juan i Arbó — en blasme de Catalunya per l'abandó del poeta. En contrast amb aquests textos, el professor de Madrid estudia, amb una noblesa i una rectitud que l'honoren, els explicables motius que contribuïren a aquell aparent abandó — certament aparent, tan sols, quant al poble de Catalunya, al qual aquells blasmes van adreçats —, i ho prova en un cordial paràgraf (pàgs. 140 ss.) que caldria que tothom llegís.

la vida del nostre poeta, clavat al cor de la seva tragèdia i de la seva vida, espera d'anys ençà qui n'aclareixi els termes i en precisi el significat exacte. Pabón ho ha intentat i, tot i afirmant d'avançada llur caràcter provisional, n'ha tret conclusions que permeten ja de rebutjar completament la tesi de la pertorbació mental i de la depravació moral en el cas del nostre poeta. Al capítol cinquè d'aquesta part hom estudia esquemàticament la repercussió dels exorcismes en la sortida de la casa López, o, millor encara, els motius exactes d'aquesta ruptura. Cal remarcar, en aquest capítol, l'encert (ja assenyalat pel P. Basili de Rubí) de la transposició de la visita d'Emparança Duran a la marquesa de Comillas a Madrid, al març de 1893, quan els esdeveniments ja es precipitaven. En els darrers paràgrafs del capítol — que no té, per cert, gaire homogeneïtat —, en rehabilitar el Verdaguer exorcista, Pabón remarca, amb tot el relleu que mereix per la nova llum que projecta sobre el nostre poeta, el fet que, dels dos models per ell escollits en la seva vida espiritual — el P. Claret i el P. Palau, del qual era deixeble el P. Pinyol, inductor de Verdaguer a la pràctica dels exorcismes — l'un ha estat ja canonitzat per l'Església, i l'altre — el P. Palau — del qual Pabón dóna una breu semblança, està en camí d'ésser-ho.

L'autor ha adjuntat al seu estudi un intranscendent epíleg — *Mosén Jacinto desde lejos* — que no li afegeix cap interès; creiem que el fet d'haver estat aquest treball llegit com a discurs en pot ésser la causa.

12. Ens cal estudiar tota en conjunt — i a part de les dues divisions fins ara seguides — l'obra de Joan Torrent i Fàbregas *Jacint Verdaguer*, apareguda l'any 1952 a la «Col·lecció Popular Barcino», per tal com ni la seva concisió ni la ponderada distribució de les seves parts no en permeten cap fragmentació. La brevetat exigida per la col·lecció on es publica i el seu caràcter divulgador no són obstacle perquè l'autor hi reculli totes les noves dades i nous punts de vista amb què la figura de Verdaguer s'ha anat enriquint i precisant en el curs dels darrers anys i, encara, n'hi aportí de propis ben interessants en la interpretació de la discutida vocació sacerdotal de Verdaguer i del seu canvi de vida en l'inici de la maduresa. L'obreta resulta així densa de contingut, i, com que a la vegada l'autor ha sabut donar-li un estil narratiu planer i una lògica interpretació dels fets, es llegeix amb facilitat i amb gust i proporciona una visió clara i acabada del poeta. Remarquem, sobretot, per llur equanimitat i llur claredat, els paràgrafs inicials de la part titulada *Misteris de dolor*, essencials en l'explicació del conflicte verdaguerià, en els quals, potser per primera vegada en la biografia del nostre poeta, aquesta és tractada absolutament sense cap partidisme, car hom hi aplega, sense mai exagerar-les i donant-los el just valor dins la síntesi, totes les dades que poden contribuir a fer la llum en el problema, sigui quin sigui el camp del qual procedeixen.

13. Entre els estudis biogràfics de tema vari i de menor extensió apareguts entre 1945 i 1954, remarquem els següents: Ramon Perés evoca alguns records personals de Verdaguer en l'article *Mi Jacinto Verdaguer*, aparegut al «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona»³⁹; Josep M. Llovera revisa les poesies més representatives del nostre poeta tot remarcant-ne el sentit religiós i apostòlic, en una conferència publicada amb el títol *Verdaguer (aspecto sacerdotal de su obra poética)*⁴⁰; Ramon Rucabado

39. Vol. XVIII (1945), pàgs. 29-39.

40. Barcelona 1946.

recull la sèrie d'articles que comenten la vida i l'obra del poeta, publicats al «Diario de Barcelona» amb motiu de les dues dates commemoratives, en un volum titulat *Poeta del cielo*⁴¹.

Cal tenir en compte, també, la publicació en el número d'homenatge a Verdaguer de «El Apostolado Franciscano»⁴² de l'article pòstum del P. Rupert M. de Manresa, *Verdaguer y su «caso»* i de sis lletres (inèdites les cinc primeres) del mateix articulista a Verdaguer, dels anys 1894-1899. Recordem que el P. Rupert, superior del convent dels Caputxins de Sarrià i secretari més tard del cardenal Vives i Tutó a Roma, fou sempre un bon amic i gran admirador del nostre poeta, i aquestes lletres suara publicades confirmen amb interessants detalls llur amistat.

Finalment, en l'opusele *Mossèn Jacint Verdaguer i Sant Antoni Maria Claret*,⁴³ Lluís Ribera fa un breu estudi de la influència del Sant predicador sobre el poeta i remarca la filiació d'aquest en l'espiritualitat claretiana, de la qual Verdaguer sempre es proclamà un fidel seguidor. A remarcar, entre les concomitàncies més destacades que agermanen ambdós, l'absoluta i irreductible neutralitat política que mantingueren en llur època pregonament somoguda per les lluites internes i externes del país.

II

EDICIONS

14. Com remarcava R. Aramon i Serra en aquestes mateixes pàgines, Verdaguer és indubtablement, entre tots els autors catalans moderns, el que ha assolit una difusió més àmplia. Que el pas del temps no fa més que afermar la predilecció del nostre poble per l'obra del gran poeta i extraordinari prosista, en són una prova ben palesa les continuades edicions ja del seu *opus* complet, ja d'obres particulars o de composicions disperses.

Durant el decenni 1945-1954, que comprèn les dues importants dates jubilaris, la producció editorial verdagueriana ha evidenciat aquest sostingut de l'interès públic amb un bon nombre de publicacions, les quals procurem de detallar a continuació.

15. La prova més evident de la viva i perenne actualitat de Verdaguer són les tres edicions successives de les seves *Obres Completes* publicades per l'Editorial Selecta de Barcelona els anys 1943, 1946 i 1949, la darrera notablement millorada i ampliada respecte a les dues anteriors. Ens abstenim de donar-ne una referència més extensa, puix que ja ha estat objecte d'una llarga recensió en «Estudis Romànics».⁴⁴

16. Producte de la commemoració oficial del centenari de Verdaguer és el volum antològic publicat pel Consejo Superior de Investigaciones Científicas i preparat per José M. Castro y Calvo.⁴⁵ Comprèn un discurs de l'esmentat

41. Barcelona 1952.

42. Vol. XXXVI (1953).

43. Barcelona 1953. 64 pàgs.

44. Per R. ARAMON I SERRA, *ER*, II (1949-1950), 255-261.

45. *Jacinto Verdaguer*. Prólogo y selección de JOSÉ MARÍA CASTRO Y CALVO. Barcelona, Instituto Antonio Nebrija (CSIC), 1945. 354 pàgs.

senyor com a Introducció — que podria ésser posat com a model d'aquelles «revaloritzacions d'ocasió» del nostre poeta de què ens parlava Carles Riba — i la reproducció completa de *L'Atlàntida*, la *Llegenda de Montserrat* i el *Canigó*, seguint, respectivament, les edicions de 1878, 1880 i 1886.

17. Dins la meritòria «Biblioteca Selecta», que ja s'havia enriquit en anys anteriors amb les obres essencials del nostre poeta, han aparegut, a més d'altres reedicions d'obres particulars que ressenyarem oportunament, dues antologies de l'obra verdagueriana.

La primera és la reproducció de *L'Antologia poètica* preparada per Carles Riba,⁴⁶ la primera edició de la qual veié la llum l'any 1922, amb el títol *Poesies*, dins la «Biblioteca Literària» de Barcelona. El text de l'important pròleg que l'encapçala és reproduït amb poquíssimes modificacions del donat com a definitiu pel seu autor dins el recull *Els Marges*⁴⁷.

L'antologia de prosa ha estat aplegada per J. V. Foix,⁴⁸ de qui és també el pròleg en el qual fixa gràficament el lloc que correspon a la prosa verdagueriana en el curs renaixent de les nostres lletres, i en determina les principals característiques. Dins l'opinió tan ferma, que ja és gairebé un axioma entre els nostres crítics, de l'excellència de la prosa verdagueriana, que pot dir-se quasi pariona a la de la seva poesia, les pàgines de Foix seran una contribució, si no estrictament científica, plena d'intuïcions molt ben dites sobre el tema.

18. Dues edicions de *L'Atlàntida* han aparegut aquests darrers anys: el 1945, a Mèxic, la preparada per Joan Sales i prologada per Josep M. Miquel i Vergés,⁴⁹ i el 1946 la primera edició crítica, duta a terme per mossèn Eduard Junyent i Martí de Riquer.⁵⁰

L'edició de Mèxic, el caràcter de la qual és de vulgarització de l'obra magna de Verdguer, ha adoptat, seguint aquest criteri, la modernització de l'ortografia i de la morfologia. L'adaptador fonamenta naturalment els canvis introduïts, en les normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans i en les varietats morfològiques avui predominants dins la llengua literària. Quant a la sintaxi, ha estat respectada, amb algunes excepcions essencials, com la regularització de les preposicions *a* i *en* davant infinitiu, la correcció d'expressions com *per lo tant* o *lo que*, etc. Mímines són les modificacions prosòdiques (que indiquen) i lèxiques (substitució de tres castellanismes flagrants).

Hom ha fet retrets seriosos, dignes d'ésser tinguts en compte, a la labor d'adaptació de Joan Sales, tant en el principi en què es fonamenta com en

46. JACINT VERDAGUER, *Antologia poètica* [Tria i pròleg de CARLES RIBA]. Barcelona, Editorial Selecta [1949]. 244 pàgs. + 1 retrat. («Biblioteca Selecta», LXIII.) L'any 1944, LLUÍS GUARNER havia publicat una *Antologia poètica* de Verdguer traduïda al castellà (Madrid, M. Aguilar; «Colección Crisol», LXXXVII).

47. «Publicacions de La Revista», XXXX. Barcelona 1927.

48. JACINT VERDAGUER: *Prosa antològica*. Selecció i pròleg de J. V. FOIX. Barcelona, Editorial Selecta, [1952]. 284 pàgs. + 1 retrat. («Biblioteca Selecta», CIX.)

49. JACINT VERDAGUER: *L'Atlàntida*. Prefaci de J. M. MIQUEL I VERGÉS. Mèxic 1945. XLVI + 162 pàgs. («Col·lecció Catalònia», V.)

50. *L'Atlàntida*, de JACINT VERDAGUER. Primera edició crítica según dos manuscritos autògrafs y las ediciones de 1877 y 1878, preparada por EDUARDO JUNYENT y MARTÍN DE RIQUER. Barcelona, Ayuntamiento de Barcelona, 1946. XXII + 20 fulls facsímil + 208 pàgs.

l'aplicació d'aquest principi.⁵¹ La llengua de Verdaguer, per més que hom l'enllaci directament amb els autors del segle xv i de principis del xvi, no és pas tan poc entenedora per al català mitjà d'avui perquè calgui alterar-ne el text i donar-ne una versió modificada, encara que sigui tan sols parcialment: l'addició d'algunes notes en els indrets de llenguatge més arcaïtzant i, en tot cas, una simple i estricta regularització ortogràfica permetrien una lectura fàcil sense necessitat d'alterar per a res el text fixat per l'autor. Si hom es decantava, però, a un tipus d'edició més aviat pedagògica, posada al dia, aleshores l'obra hauria hagut de sofrir una adaptació completa i a fons al llenguatge d'avui.

Hom ha seguit, però, en aquesta edició de *L'Atlàntida*, un criteri que podríem anomenar mixt, desorientador en qualsevol dels usos que hom en faci. L'ortografia i la morfologia han estat regularitzades sempre que la mesura o la rima del vers ho permetien; quan hom arriscava d'alterar-les, la forma primitiva ha estat conservada. Així, són nombrosos els casos de mots i d'expressions que hom pot trobar dins el mateix poema en dues formes distintes.⁵² Afegim, també, que algunes vegades han estat substituïts mots admesos pel *Diccionari general* de Fabra (*esvanir, jaure, après*).

19. L'edició crítica de *L'Atlàntida*⁵³ ha estat preparada per mossèn Eduard Junyent i Martí de Riquer, prenent per base l'edició prínceps del 1878, de la qual ofereixen el text íntegre i literal tot conservant-ne rigorosament les característiques ortogràfiques. En aparat crític hom presenta les variants que respecte a aquest text es troben en el manuscrit de Vic (autògraf de Verdaguer, corresponent, segons Josep M. de Casacuberta, probablement a l'any 1868), en el manuscrit de la Biblioteca de Catalunya presentat l'any 1877 als Jocs Florals, i en l'edició del mateix any en el volum corresponent dels mateixos Jocs. Aquesta edició va precedida d'una reproducció en facsímil de l'esmentat manuscrit de Vic i d'un notable pròleg de mossèn Eduard Junyent, en el qual és assajat de reconstruir el procés de creació del magne poema, les línies generals d'aquest treball trobant-se contingudes i ampliades en l'article publicat a la revista «Mediterráneo» pel mateix autor, i que ressenyarem oportunament.

20. També el *Canigó* ha estat reeditat dues vegades en el decenni 1945-1954: l'any 1945, a Vic, en una edició que reproduceix el text de la *Il·lustració Catalana* i que conté un bon nombre d'illustracions originals de Joan J. Junceda,⁵⁴ i el 1948, en una altra de molt més ambiciosa feta a Mèxic i preparada per Joan Sales, del qual són també un extens pròleg i les notes al text.⁵⁵

51. Veg. ALFONS SERRA I BALDÓ, *Una nova edició de «L'Atlàntida»*, RdC, XX (1947), 280-286.

52. Per exemple: *sóc* (pàg. 71, v. 17; pàg. 72, v. 21), però *só* (pàg. 23, v. 9; pàg. 72, v. 26); *cadàver* (pàg. 16, v. 26; pàg. 61, v. 25), però *cadavre* (pàg. 73, v. 19); *veient* (pàg. 22, v. 9; pàg. 23, v. 1), però *veent* (pàg. 17, v. 22; pàg. 23, v. 4); *jaient*, per *jaienta* (pàg. 89, v. 30), *llambregant*, per *llambreganta* (pàg. 76, v. 25), però *renillantes* (pàg. 20, v. 12), *flamejanta* (pàg. 51, v. 21). Serra i Baldó, en el mencionat article, n'ha donat també un bon nombre d'exemples.

53. Vegeu-ne la recensió de M. LÓPEZ SERRANO a la «Revista Bibliográfica y Documental», I (1947), 103.

54. JACINTO VERDAGUER: *Canigó*. Llegenda pyrenayca del temps de la Reconquesta. Il·lustracions de J. JUNCEDA. Vic, Editorial Sala [1945]. 178 pàgs.

55. JACINT VERDAGUER: *Canigó*. Poema. Transcripció, pròleg i notes de JOAN SALES. Ciutat de Mèxic, Edicions de la «Biblioteca Catalana», 1948. 240 pàgs. + 3 làmines + 1 mapa.

Aquest estudi preliminar de Sales constitueix un dels treballs literaris més notables publicats fins avui sobre el poema pirinenc de Verdaguer. L'autor hi estudia en primer lloc els precedents pròxims i remots a Catalunya del gènere poètic en què pot ésser inclòs el *Canigó* — el de la poesia èpico-militar — i passa després a analitzar directament el poema. Segons Sales, Verdaguer recollí en el *Canigó* una tradició antiga de poesia militar catalana que, després de la decadència del segle XVI i XVII, reneix gràcies a l'entusiasme suscitat per les guerres del francès (1793-1795, 1808-1814) i la florida del romanticisme, en un bon nombre de composicions populars i erudites. En aquest sentit Verdaguer és l'hereu d'Albertí, Puigblanch, Aribau, Corrons, Rubió i Ors, Antoni de Bofarull, Víctor Balaguer, Milà i Fontanals i molts d'altres. Sales remarca els ressos directes que en l'obra de Verdaguer hom pot trobar de Milà, de Víctor Balaguer i molt especialment de Marià Aguiló.

Ens sembla, però, exagerada la filiació tan directa de la prosa verdagueriana — que hom dóna incidentalment en aquest estudi — de la de Marià Aguiló; més aviat fa l'efecte d'una coincidència d'estil entre ambdós, tan afectats a la blanesa de la parla popular. Cal no oblidar que a les lletres particulars de Verdaguer que es conserven dels temps d'estudiant hom pot ja trobar — bé que com en embrió i encara no completament lliure i folgada — tota la cadència, tota la frescor i tot el colorit de la seva prosa literària posterior. Anotem, a més, l'errada d'indicar la impressió de les *Disperses* l'any 1865, quan sols ho va ésser el poema *Dos màrtirs de ma pàtria* amb el seu epíleg, el text del qual hom reproduïx acarat amb el d'un fragment del Discurs presidencial de Marià Aguiló dels Jocs Florals de Barcelona de l'any 1867.

És molt interessant la caracterització de *L'Atlàntida* com una inconscient reacció parnassiana contra el romanticisme, mentre que el *Canigó* seria un esplèndid retorn a aquest estil literari. Sales remarca que «amb aquest retorn al romanticisme, Verdaguer, sense saber-ho, marxava d'acord amb els gustos generals d'Europa — i els particulars de París, que aleshores era el cor d'Europa —. El romanticisme havia tornat sota noves formes: *simbolisme* en la lírica, *nacionalisme* en la música (hi hauria curiosíssimes afinitats a estudiar entre el *Canigó* i les òperes de Wagner), *impressionisme* en la pintura, per no parlar més que d'algunes de les moltes escoles a què va donar lloc la rebrotada neo-romàntica del darrer terç del segle XIX. Les fades del *Canigó* estaven completament a la *page* en aquella Europa wagneriana i pre-rafaelita». Verdaguer tenia de comú amb els parnassians i els romàntics el primitivisme, que en ell era, contràriament al d'aquells, no pas sàviament estudiat, sinó autèntic i natural. Això no vol pas dir, però, que el nostre poeta, que era «no ja home de carrera, sinó eruditíssim», fos un temperament salvatge i desorganitzat, sinó ben al contrari. El seu primitivisme era espontani, però conscient i conreat, i va ésser a dretes que va escollir temes ben primitius per als seus dos grans poemes.

Després de fixar les precedents concomitàncies amb els estils literaris i artístics de l'època, Sales fa una anàlisi i una crítica molt agudes del poema pirinenc verdaguerià assenyalant les falles de l'argument — poc traçut, mancat d'interès progressiu i excessivament carregat de descripcions geogràfiques — i en l'estil — caigudes sovintejudes en l'esllanguiment i en els tòpics, al costat de superbs fragments de gran poesia èpica. Aquestes caigudes literàries, que, segons Carles Riba — de qui el prologuista transcriu un llarg fragment —, tenen llur paral·lel en el desequilibri de la vida de Verdaguer dels darrers

anys, Sales les imputa, en part, a la impreparació i inadequació del medi literari i social en què es mogué el poeta, per a comprendre i reaccionar degudament enfront del seu geni. Refuta, però, la teoria que siguin degudes a una exigència dels seus estudis i caràcter sacerdotals la dolcesa artificial i la tendresa mecànica que tan desagradablement trenquen amb llur discordança alguns dels seus poemes, com el *Canigó*. La raó és que tant la formació del seminari — severa i rigorosa —, com la tutela episcopal, atenta a limitar les exageracions místiques del poeta, demostren més aviat una tendència a la gravetat poc compatible amb aquell tipus de poesia. Sales atribueix únicament aquesta falla a l'actitud de la crítica contemporània absolutament laudatòria enfront de l'obra verdagueriana, la qual per aquest motiu no pogué beneficiar-se del contrast amb l'opinió aliena.

Finalment, i després d'exaltar la virilitat de les millors composicions poètiques de Verdaguer llargament i aferrissadament preparades — de les quals és un exemple la del *Canigó* —, propugna el retorn a Verdaguer com a encarnació de l'esperit de la raça.

A continuació de l'extens pròleg que acabem de resumir hom dona una justificació del mètode de transcripció i anotació del text, que és el mateix emprat a l'edició de *L'Atlàntida* de l'any 1945. Hom pot fer-hi, dones, les mateixes objeccions que a aquella, en primer lloc la del fet desorientador de trobar en un mateix text mots i expressions modernitzats enfront de llur forma arcaica conservada per exigències del vers. Afegim que l'examen de cinc cants dels dotze de què consta el poema ens ha fet adonar que la substitució de mots no respon sempre al criteri estricte de modernització morfològica o de supressió d'algun barbarisme.⁵⁶ Hom ha fet també algunes alteracions sintàctiques innecessàries.⁵⁷ Cal dir, però, que totes aquestes observacions

56. Així, la forma *capçana* d'un pi substitueix la de *capçada* (pàg. 102, v. 319), mot admès pel Diccionari Fabra, el qual dona precisament aquest vers del *Canigó* com a autoritat; el canvi de *beure* per *veure*, completament arbitrari, encara que l'expressió n'esdevingui de millor gust literari, altera el sentit de la imatge continguda en l'estrofa (pàg. 103, v. 346); en canvi, al vers 43 (pàg. 109) del cant v hom manté la forma arcaica *vui*, quan la sinalefa li permetria de substituir-la per la forma plena *avui*; la forma *esfulla*, en ús i admesa per Fabra, és substituïda per *desfulla* (pàg. 178, v. 249); en la descripció de la portalada de Ripoll (pàg. 210, v. 277) la substitució del mot *davall* per *davant* altera, a part la integritat del vers, l'exactitud descriptiva que Verdaguer segueix escrupolosament. Al vers 317 del cant iv (pàg. 102) el mot *arriba* supleix la forma *arrima*, admesa per Fabra:

«A sos genolls arriba la formidable llança»,

alterant així la grandiositat de la imatge de l'Àngel d'Espanya amb la mida exigua d'una llança que li arriba tan sols als genolls.

57. Per exemple: l'eliminació de dos casos de concordança *ad sensum*. Als versos 404-405 del cant iv, la concordança del pronom *lo* és amb *el Carlit* i no amb *la muntanya*:

«...Escalant la montanya de Carlit.

Quaranta estanys blavosos lo coronen...»

Hom, però, l'ha substituït per *la*. El mateix cas es troba en els versos 40-42 del cant v; permetrà Sant Guillem necessita una clotxa per al seu cloquer i demana ferro als fargaires de Montferrer, els quals l'inviten a prendre'l de la fornal:

«Posant la mà a la fosa lo sant se'l pren;
la pasta com sa terra lo terricer,
d'una mitra donant-li l'ayre y cayent.»

que ens hem permès de fer, resten en part compensades per la cura — dintre el discutible criteri que hem exposat — en la preparació del text, que hom dóna amb numeració de versos en cada cant i les notes de Verdaguer a peu de pàgina, addicionades amb d'altres, degudes a l'adaptador, totes les quals aclareixen i fan més interessant la lectura del poema. Al mateix objectiu contribueixen els guions o resums que marquen la marxa dels esdeveniments que hom intercala en els punts més escaients. En resum, i salvades totes les reserves fetes, podem considerar l'edició mexicana del *Canigó* com una de les més dignes i interessants aportacions a la bibliografia verdagueriana de tot el decenni jubilar 1945-1954.

21. Les edicions particulars de les obres menors de Verdaguer són nombroses.

L'any 1952 veuen ja llum dins la «Biblioteca Selecta» les *Eucarístiques*, a cura i amb un pròleg de Marià Manent.⁵⁸ També van inclòs en aquest volum un bon nombre de poemes de tema eucarístic procedents d'altres obres verdaguerianes i tot el *Somni de sant Joan*. Manent remarca, en la nota preliminar, l'ambient desolat dels seus darrers anys, en què Verdaguer compongué la major part de les *Eucarístiques* — «són una poesia que Verdaguer fa florir treballósament en les seves íntimes ruïnes» —; però constata alhora la conservació en algunes d'aquestes flors de les darrerries del gran poeta, de la gençor i la simplicitat que informen les seves més fresques composicions de la plenitud. Hom ha modernitzat l'ortografia, seguint la tònica de la col·lecció, però sense alterar per a res la morfologia. Valora el volum un índex de primers versos. Una traducció castellana de les *Eucarístiques* veié la llum l'any 1945, deguda a la ploma del P. Josep Beltran, escolapi.⁵⁹ Remarquem que aquesta edició és la primera en llengua castellana d'aquesta obra de Verdaguer.

També dins la «Biblioteca Selecta» apareix, l'any 1953, el poema *Sant Francesc*, acompanyat d'un conjunt de composicions de tema franciscà d'altres obres de Verdaguer i de les *Flors del Calvari*, conjuntament amb l'assaig del P. Miquel d'Esplugues *La tragèdia de mossèn Verdaguer*, publicat per primera vegada l'any 1930 dins el volum X de les *Obres Completes* de Verdaguer editades per la Llibreria Catalònia.⁶⁰ El llibre va precedir d'unes breus notes

El pronom *la*, substituït per *el* en el text modernitzat, pot fer referència a la clotxa que acaba d'ésser esmentada en els versos immediatament anteriors, i a la qual dóna la forma d'una mitra, i no al ferro; advertiu el punt i coma que talla el lligam amb el vers anterior, en el qual evidentment el pronom *lo* fa referència al metall. A l'episodi d'*Eixalada* hom ha convertit, encara, en interrogativa l'asseveració continguda en el vers 370, tot desvirtuant-ne el sentit d'amonestació:

«Cal que us ho diga?
No ho podeu fer,
de rebutjar vostra muller
per una fada!»

58. JACINT VERDAGUER: *Eucarístiques*. Pròleg de MARIÀ MANENT. Carta de Mons. CARSELADE. Barcelona, Editorial Selecta, [1952]. 254 pàgs. + 1 retrat. («Biblioteca Selecta», CVI.)

59. JACINTO VERDAGUER, pbro.: *Eucarísticas*. Traducidas en verso castellano por el R. P. JOSÉ BELTRÁN. Barcelona, Ed. Vicente Ferrer, 1945. 186 pàgs. + 2 làms.

60. JACINT VERDAGUER: *Sant Francesc. Flors del Calvari*. Seguits de *La Tragèdia de Mossèn Verdaguer*, pel P. MIQUEL D'ESPLUGUES. Barcelona, Editorial Selecta, [1953]. 288 pàgs. + 1 retrat. («Biblioteca Selecta», CXXXIX.)

biogràfiques de Verdaguer i del seu biògraf franciscà. L'ortografia, regularitzada. A Lluís Guarner, autor d'altres traduccions al castellà d'obres verdaguerianes, és deguda la de les *Flors del Calvari*, conjuntament amb algunes poesies de les darreries de la vida del poeta, que publica confrontada amb el text català i precedida d'un breu pròleg de caràcter divulgatori.⁶¹

La darrera producció verdagueriana apareguda a la col·lecció ja esmentada són les *Flors de Maria*, acompanyades d'alguns altres poemes marians.⁶² La recopilació i el pròleg són deguts a Octavi Saltor. L'obra duu, a més, una carta-prefaci de l'Arquebisbe-bisbe de Barcelona. Hom ha pres com a text bàsic, per a aquesta edició, el contingut a la de les *Obres Completes* de 1949.

22. L'obra verdagueriana ha temptat sovint els bibliòfils, i durant el decenni 1945-1954 han aparegut diverses edicions d'aquest caràcter.

L'any 1946, Eusebi Güell i Jover edita com a felicitació natalenca l'obra *Bethlem*, seguint el text de la *Il·lustració Catalana*.⁶³

L'Editorial Casiopea (Muntaner i Simon) de Barcelona publica, durant els anys 1945, 1947 i 1950, la sèrie *Què diuen els ocells*,⁶⁴ *Flors de Maria*⁶⁵ i *Corpus Christi*.⁶⁶ Totes tres obres són donades amb ortografia i part de morfologia (la verbal especialment) modernitzades, la qual cosa produeix, naturalment, algunes irregularitats en la versificació.⁶⁷ La presentació material és digníssima. Alexandre Coll ha compost una col·lecció d'esplèndides litografies que enriqueixen les tres edicions, decorades també amb delicades vinyetes i culs-de-llàntia. Tot plegat honora tant l'autor al qual es fa homenatge com l'esplèndida tradició editorial de la nostra ciutat i l'habilitat dels mestres impressors⁶⁸ que han dut a terme la composició material de l'obra.

61. JACINTO VERDAGUER : *Flores del Calvario*. Texto original catalán. Traducción castellana confrontada, prólogo y notas de LUIS GUARNER. 2.ª edición. Madrid, Librería General Victoriano Suárez 1954. 440 pàgs. («Serie Escogida de Autores Españoles», XI.)

62. JACINT VERDAGUER : *Flors de Maria i altres poemes marians*. Recopilació i pròleg d'OCTAVI SALTOR. Carta-prefaci de l'Excm. i Revm. Dr. GREGORI MODREGO CASAUS, Arquebisbe-bisbe de Barcelona. Barcelona, Editorial Selecta, [1954]. 260 pàgines + 1 retrat. («Biblioteca Selecta», CL.)

63. J. VERDAGUER : *Bethlem*. Barcelona, I. G. Seix y Barral, 1946. 96 pàgs.

64. MOSSÈN JACINT VERDAGUER : *Què diuen els ocells*. Litografies d'ALEXANDRE COLL acolorides a mà. Revisió d'ALFRED GALLART. Editorial Casiopea [Impremta Joan Sallent Scr., Sabadell], 1945. 126 pàgs.

65. MOSSÈN JACINT VERDAGUER : *Flors de Maria*. Litografies d'ALEXANDRE COLL acolorides a mà. Barcelona, Editorial Casiopea (Montaner & Simon, S. A.), 1947. 216 pàgs.

66. MOSSÈN JACINT VERDAGUER : *Corpus Christi*. Litografies acolorides a mà per ALEXANDRE COLL. Text revisat per JOAN ESTELRICH. Barcelona, Editorial Casiopea (Montaner & Simon, S. A.), 1950. 192 pàgs.

67. Vegeu-ne un exemple a les *Flors de Maria* :

«Jonquillo entre les floretes,
entre les pedres lleccí,
lo flairós nom de Jacint
malaguanyat és per mi.»

(*Jacinto*, vv. 1-4.)

68. La Impremta Joan Sallent Scr., de Sabadell.

23. L'estudi de la bibliografia verdagueriana ha estat incrementat aquests darrers anys amb la publicació d'un inventari general de l'obra del nostre poeta redactat per Lluís Guarner, dins la revista «Mediterráneo»⁶⁹ i amb el Catàleg de l'exposició commemorativa del Centenari de Verdaguer celebrada a la Biblioteca de Catalunya el maig de 1945, a cura de Pere Bohigas.⁷⁰

Aquest Catàleg és fins ara el més complet quant a les obres impreses, juntament amb el de Guarner, i l'únic existent quant als manuscrits. El fons de documentació verdagueriana de la Biblioteca de Catalunya és el més important en volum i qualitat de tots els existents, i en la part d'autògrafs no ha estat superat per cap altre. L'aportació més considerable a la formació d'aquest fons fou el donatiu del comte de Lavern a l'Institut d'Estudis Catalans dels papers i llibres que havien estat en poder de la família Duran; gràcies a aquest donatiu ingressaren a la Biblioteca la major part de la llibreria de Verdaguer i un gran nombre d'autògrafs i de retalls de periòdic pertanyents al poeta. Bohigas esmenta també en el pròleg que encapçala el Catàleg els restants dipòsits i col·leccions particulars que posseeixen documentació verdagueriana i que contribuïren a l'Exposició: l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, el dipòsit verdaguerià del qual està format per la col·lecció Serra Graupera, que comprenia a la vegada una bona part dels papers verdaguerians del llibreter Joan Baptista Batlle (l'altra part, que constava de vint-i-sis quaderns i llibretes en diversos lligalls, va ingressar l'any 1942 a la Biblioteca de Catalunya); la col·lecció de la Biblioteca Plandiura, on es troba avui el conjunt documental aplegat per Alfons Bonay; les particulars de Col·deforms, Fontdevila i vídua Verdaguer.

D'una bona part de l'abundosa documentació dispersa pels diversos centres que acabem d'esmentar, en fou un interessantíssim exponent l'exposició motiu del Catàleg que comentem. I no desitgem més que, amb la mateixa concisa perfecció i el mateix depurat criteri científic amb què aquell fou elaborat, hom emprengui aviat el de tot el fons verdaguerià de la Biblioteca de Catalunya, que haurà d'ésser la pedra fonamental per al *corpus* de tota la documentació referent al príncep dels nostres poetes.

Hom podria incloure ací, entre els treballs de bibliografia verdagueriana, la *Bibliografia del Centenari*, publicada com a apèndix a la *Miscel·lània Verdaguer* editada a París,⁷¹ i l'article anònim *El cinquantenari de la mort de Jacint Verdaguer*, aparegut a «La Nostra Revista», de Mèxic,⁷² en el qual hom ressenya breument els actes i publicacions en memòria de Verdaguer duts a terme, amb motiu del cinquantenari de la seva mort, a Catalunya, França i Amèrica.

69. El mateix inventari ha estat publicat altres vegades pel seu autor al *BRAE*, XXIV (1945), 393 ss., a la «Memoria» de l'Asociación de la Prensa de Barcelona corresponent al mateix any 1945, pàgs. 71-87; i com a apèndix de les *Obres Completes* de l'Editorial Selecta de 1949.

70. Primer Centenario del Nacimiento de Jacinto Verdaguer (1845-1945). *Catálogo de la Exposición Conmemorativa* (3-28 mayo 1945), por PEDRO BOHIGAS. Barcelona, Diputación Provincial: Biblioteca Central, 1946. 78 pàgs. + VII làms.

71. Veg. més avall, pàg. 279.

72. Vol. V (1950-1954), pàg. 51.

III

ESTUDIS SOBRE L'OBRA LITERÀRIA

24. Els estudis sobre l'obra de Verdaguer apareguts entre els anys 1945 i 1954 són molt menys abundosos que els que tracten de temes biogràfics i, cosa que és molt més greu encara, mentre que són escassíssims els estudis científics i veritablement constructius, la major part de monografies, articles i assaigs sobre temes literaris verdaguerians — fins i tot d'autors ben representatius — tenen caràcter de simple divulgació, plena de lloes comuns i de divagacions intrascendents.

Podem resumir el panorama bibliogràfic dels darrers anys assenyalant l'aparició dels següents estudis: l'any 1945 es publica, a París, la *Miscel·lània Verdaguer*, amb un aplec de treballs destinats gairebé tots ells a comentar aspectes de l'obra verdagueriana,⁷³ i, a València, un número extraordinari de la revista «Mediterráneo» que conté, així mateix, algunes aportacions notables.⁷⁴ Josep M. de Casacuberta⁷⁵ inicia les seves publicacions verdaguerianes amb l'extens article *Jacint Verdaguer, collector de cançons populars*,⁷⁶ i tres anys més tard fa aparèixer dos treballs menors, *La poesia religiosa en els esplets juvenils de Verdaguer*⁷⁷ i *Constantí Llombart, admirador i traductor de Jacint Verdaguer*.⁷⁸ L'any jubilar de 1952 és atorgat el Premi Verdaguer per l'Institut d'Estudis Catalans a l'obra del mateix Josep M. de Casacuberta *Contribució a l'estudi dels escrits juvenils de Jacint Verdaguer, particularment els inèdits*; d'aquesta obra ha estat publicat únicament el capítol cinquè, *Sobre la gènesi de L'Atlàntida*.⁷⁹ L'any 1953 J. Fornell dóna a conèixer unes *Glosses a l'obra verdagueriana*;⁸⁰ mossèn Francesc de P. Baldelló, un estudi sobre *Mossèn Cinto i la música*,⁸¹ i R. Guilleumas, un altre — que constitueix el segon volum de la «Biblioteca Verdagueriana» — sobre *Ramon Llull*

73. *Miscel·lània Verdaguer*. Homenatge al Poeta Nacional de Catalunya amb motiu del Centenari del seu Naixement. París, E. Ragasol, 1946. 238 pàgs.

Aquest volum conté, ultra els treballs que analitzem, unes composicions originals de Pau Casals i Ventura Gassol, un Calendari d'actes commemoratius del Centenari celebrats a França i una Bibliografia del Centenari d'obres publicades fora de Catalunya. Vegeu la recensió de tota l'obra per JOSEP CARNER, *RdC*, XX (1947), 273-280.

74. *Homenaje a Jacinto Verdaguer en su Centenario* (1845-1945). «Mediterráneo», València 1945, 168 pàgs.

75. El dia 20 de desembre de 1950 el senyor Josep M. de Casacuberta presentà una comunicació a la Societat Catalana d'Estudis Històrics sobre el tema *Poesies juvenils de Jacint Verdaguer*, en la qual comentà quatre textos de poesia històrica verdagueriana (veg. *BSCEH*, I (1952), 63-64).

76. *ER*, I (1947-1948), 89-129.

77. Vegeu més amunt, pàgs. 253 ss.

78. *RVF*, I (1951), 139-150.

79. *ER*, III (1951-1952), 1-56.

80. J. FORNELL: *Glosses a l'obra verdagueriana*. Barcelona, Editorial Barcino, 1953. 58 pàgs. («Publicacions de La Revista», Segona sèrie, XIV.)

81. [FRANCESC DE P. BALDELLÓ]: *Mossèn Cinto i la música*. Conferència llegida el dia 31 d'agost de 1952 al «Centre Parroquial de Cultura» de Sant Feliu de Codines. Barcelona 1953. 92 pàgs.

en l'obra de Jacint Verdaguer.⁸² Finalment, Manuel de Montoliu publica, l'any 1954, un extens article sobre *La genial imaginació de Verdaguer*.⁸³

25. Una de les aportacions més interessants a la bibliografia verdagueriana del Centenari és el conjunt de treballs aplegats en la *Miscellània Verdaguer*, publicada a París l'any 1945. L'obra va encapçalada per uns mots introductoris de Lluís Nicolau d'Olwer, sota la direcció del qual hom fa constar que fou compilat el recull. Sota el títol *Recordança*, Nicolau d'Olwer evoca⁸⁴ el poeta, íntimament lligat als records i sentiments més nobles de les dues generacions de catalans «recusables en la crítica de Verdaguer», que tingueren l'avantatge de conèixer-lo. La inesborrable empremta que en conserven els fa incapaçs de jutjar serenament sobre el poeta separant-lo de la suggestiva figura de l'home.

Precedint la sèrie d'estudis hom dóna en la *Miscellània Verdaguer* dues antologies, una de poesia i una altra de prosa verdaguerianes, preparades, respectivament, per Melcior Font i Rafael Tasis, que comprenen, en conjunt, més d'un centenar d'obres completes o fragmentàries.⁸⁵

La transcendència de les relacions de Verdaguer amb el Rosselló, tant per la banda del poeta — que en féu moltes vegades el seu lloc predilecte de sojorn —, com per la del país germà — en la renaixença de la cultura autòctona del qual Verdaguer tingué una gran influència —, és remarcada per Joan Amade en el treball *Verdaguer et le Roussillon*.⁸⁶

Carles Cardó, en un breu però substanciós article,⁸⁷ exalta el màxim valor de Verdaguer creador de llengua, i remarca que en posseïa en plenitud el geni — «aquell gust innat, endevinador d'esma, que troba sense cercar perquè ell mateix és allò que cerca».

Hauríem desitjat una major extensió en el penetrant article d'Emili Granier-Barrera,⁸⁸ en el qual tracta de fixar algunes de les característiques de la prosa de Verdaguer. L'estudi a fons de totes les que assenyala — inspiració, fluïdesa natural, lògica, ordre, claredat, ritme, períodes llargs i folgats, però amb mesura, riquesa d'idees i d'imatges, tensa i potent virilitat en la polèmica — ens hauria pogut donar una visió gairebé definitiva de l'estructura i la valor de la immarcescible prosa verdagueriana, part essencial en el conjunt de l'obra literària del nostre poeta.

Josep Sebastià Pons aporta una interessant contribució⁸⁹ a l'estudi del *Canigó*, en assenyalar la font de la fada i de la llegenda de Mirmanda en un estudi de Jaubert de Réart, *Souvenirs celthiques en Roussillon*, publicat al «Bulletin de la Société Philomatique» de Perpinyà, de l'any 1837.

Un treball magistral de Carles Riba — llegit en la Festa anual de l'Institut d'Estudis Catalans del 1945 i publicat ací amb el títol de *Centenari de Ver-*

82. ROSALIA GUILLEUMAS: *Ramon Llull en l'obra de Jacint Verdaguer*. Barcelona, Editorial Barcino, 1953. 164 pàgs. («Biblioteca Verdagueriana», II.)

83. MANUEL DE MONTOLIU: *La genial imaginació de Verdaguer*. BRABLB, XXV (1953), 109-125.

84. Pàgs. 7-15.

85. Pàgs. 19-93 i 97-148, respectivament.

86. Pàgs. 151-155.

87. *El salvador de la llengua* (pàgs. 156-159).

88. *La prosa de Verdaguer* (pàgs. 162-165).

89. *La fée de Mirmande* (pàgs. 165-168).

*daguer*⁹⁰ — tempta, amb una inquietud anhelant de la visió autèntica i definitiva de Verdaguer, tots els camins que ens hi han d'adreçar i ens n'assenyala les rutes. Aquest treball, dens d'idees i de suggestions, el comentari extens del qual no és possible dins els límits del nostre treball, es complementa, més ben dit, es concreta en un altre estudi de Riba, del qual ja hem fet esment, la *Memòria de Verdaguer* llegida en la sessió plenària de l'Institut d'Estudis Catalans del 13 de desembre de 1952. En ambdues obres, les precisions de les quals segurament esdevindran clàssiques dins els estudis verdaguerians, Carles Riba planteja coratjosament la qüestió de la valoració autèntica del Verdaguer poeta, de l'explicació de l'angoixós desequilibri que, paral·lel al de la seva vida, trobem en la seva obra, per una banda, d'una grandesa que esgarrifa en els instants en què es manifesta el seu do suprem de la intuïció poètica — «veié i sentí», diu Riba, «com està i com viu el nom sobre la seva cosa» —, per altra banda, pròdiga en falles i davallades de qualitat que malmeten ruïnosa-ment la gràcia del poema. La constatació a fons de l'obra verdagueriana, per a la qual l'autor en el curs del treball dóna interessants directrius, «la precisió quant als mètodes i operacions de Verdaguer en poesia, quant al grau i a la qualitat de l'interès que per a ell, conscientment o inconscientment, tingué la poesia, quant a la seva capacitat o incapacitat de pensar en altres formes que les poètiques, acabarà d'aclarir-nos-ho tot: l'obra mateixa i, per contraprova, l'inseparable costat sacerdotal de la persona del poeta».⁹¹ Aquest estudi, doncs, fins ara preterit, és, segons Riba, la clau suprema que ha d'aclarir-nos, no sols el valor de l'obra verdagueriana «fent-nos saber què és que realment posseïm», sinó també la personalitat autèntica del sacerdot-poeta i la seva pròpia, personal i deliberada raó d'obrar.

En l'article titulat *Verdaguer, poeta de les muntanyes*,⁹² Antoni Rovira i Virgili remarca en Verdaguer una gran tendència a la imatgeria muntanyenca, molt sovint entrelaçada amb la botànica. Aquell ausetà racial, conclou, era un home de terra endins i de serra amunt. Caldria tenir en compte, però, que en Verdaguer les comparacions i les imatges marítimes i aquàtiques en general són també abundosíssimes. Més aviat diríem que, si bé quant al tema la poesia de muntanya és més freqüent, ell pren les seves imatges indistintament dels dos grans elements de la natura.

Nicolau M. Rubió té una intuïció feliç dins el seu article un xic «de circumstàncies»: ⁹³ *L'Atlàntida*, diu, és el cant del català que no sap romandre, que es deleix per allò que troba enllà del propi horitzó. Aquest desig d'evasió, ja remarcat per algun biògraf,⁹⁴ és una de les constants més perdurables de l'esperit de Verdaguer, reflectida ben clarament en tota la seva obra i en diversos moments de la seva vida.

Una visió personal i suggestiva de Verdaguer com a poeta i com a home, la dóna Josep M. de Sagarra en la conferència — llegida en la sessió commemorativa dels Amics de la Poesia, a Barcelona, l'any 1945 — titulada *Mossèn Cinto, poeta nacional*.⁹⁵ En el primer aspecte el testimoni i l'afirmació de l'autor

90. Pàgs. 169-178.

91. *Memòria de Verdaguer*, AIEC, 1953, pàgs. 47-52.

92. Pàgs. 179-181.

93. De «*L'Atlàntida*» i «*Canigó*» a *l'enyorança verdagueriana* (pàgs. 182-189).

94. Veg. CASACUBERTA, *Excursions*, 6.

95. Pàgs. 190-204.

tenen una valor simbòlica en llavis del representant d'una generació que recusà Verdagner com a poeta : «Necessàriament, a mesura que hem anat creant exigències amb nosaltres mateixos, a mesura que hem convingut de no transigir amb cap anarquia ni amb cap caprici, i hem cregut que escriure en català ha d'ésser una activitat disciplinada, hem anat descobrint la importància del miracle verdagnerià». Quant al drama verdagnerià, portat amb una lamentable miopia per ambdues bandes, Sagarra remarca la sinceritat autèntica de Verdagner en la seva visió profundament religiosa dels fets : «Un home que arriba a sentir i a pensar religiosament, com mossèn Cinto, d'una manera poètica i apassionada, és molt difícil que el convencin que no té raó, si és que ho fan amb arguments que ell creu que són inferiors i menyspreables davant la força de la fe que l'anima». Per a l'acceptació de Verdagner com el nostre poeta nacional cal reconèixer igualment les seves grandeses i les seves servituds, puix que ambdues, com amb ell, són consubstancials amb el nostre poble.

Amb el títol *Contribució a l'estudi de la composició verdagneriana*,⁹⁶ Alfons Serra i Baldó presenta dos freqüents esquemes que apareixen en la poesia lírica de Verdagner : 1) Quadrets lírics fixats en una actitud de repòs, d'efecte pictòric. El poeta obté aquesta impressió d'atur mitjançant els verbs en formes de present o duratives : («Sola, cantant i sonant | s'està en sa cambra Cecília...»); 2) Acció curta duta a un punt d'atur, resolta a la fi en una eixida devers el meravellós : («Mentre ell canta pels aires, | son violí sonà»; «al test del finestró | la rosa mig s'obria»; «El cel se va asserenant, | l'erba floria».) És remarcable la pervivència d'aquesta fórmula en la poesia més reeixida de Verdagner. De primitivisme maliciós, anàleg al dels pre-rafaelites anglesos, qualifica Serra i Baldó aquest artifici.

En el darrer article de la *Miscel·lània Verdagner*, Josep Valls, en ponderar la influència de la poesia de Verdagner en els compositors catalans,⁹⁷ detalla especialment les relacions del nostre poeta amb el mestre Nicolau i dona les tres versions de la poesia de Verdagner que motivà la composició cabdal d'aquest, *La mort de l'escolà*, com una mostra de les modificacions que el poeta introduïa algunes vegades en les seves obres cedint a les exigències de la música.

26. Un altre conjunt de treballs verdagnerians, publicat aquesta vegada a casa nostra, el constitueix el número d'homenatge de la revista «Mediterráneo». Està integrat per quatre seccions : Textos, Creació, Estudis, Bibliografia.

Sota el primer epígraf són publicades una lletra autògrafa i inèdita de Verdagner a Francesc Matheu, del 19 de juny de 1895 (en facsímil i transcripció)⁹⁸ i la versió verdagneriana dels textos de les quatre Passions, segons els manuscrits conservats per Ricard Permanyer i transcripció de Martí de Riquer.⁹⁹

L'apartat Poesia¹⁰⁰ conté una sèrie de composicions de diversos autors en lloança del poeta.

Entre els assaigs, en bona part de caràcter laudatori i sense interès científic, cal remarcar, però, els tres següents, de Bohigas, Junyent i Montoliu.

96. Pàgs. 205-211.

97. *Verdagner i els músics* (pàgs. 212-217).

98. Pàgs. 19-21.

99. *Las cuatro pasiones traducidas por Verdagner* (pàgs. 23-44).

100. Pàgs. 49-52.

Pere Bohigas¹⁰¹ descriu un manuscrit conservat a la Biblioteca de Catalunya que conté, en lletra dels darrers temps de Verdaguer, els fragments publicats l'any 1907 a la Biblioteca «L'Avenç», amb el títol de *Colom*, seguits d'altres fragments de l'època juvenívola que foren titulats *Tenerife*, i n'estudia el valor i el significat del text, que no és altre que la represa del tema de *Tenerife*. En el recent i definitiu estudi de Josep M. de Casacuberta sobre la gènesi de *L'Atlàntida*, hom empra la denominació de *Colom* o *Colom-Atlàntida* per a fer referència al primitiu poema èpic destinat a narrar la gesta de Colom i que contenia en embrió la futura *Atlàntida*, un fragment o esbós del qual és el que hom ha anomenat *Tenerife*. Remarquem, seguint Bohigas, com és de vivaç la continuïtat de certs motius al llarg de la vida de Verdaguer, de la qual cosa és una bona prova el conjunt d'esborranys comentats que agermanen un esquema poètic de la juvenesa amb un intent de continuació de l'edat madura.

Mossèn Eduard Junyent publica un interessant article titulat *Entorn de «L'Atlàntida»*,¹⁰² en el qual assaja de reconstruir el procés de creació del magne poema. Qualifica d'inexacta l'opinió que Verdaguer escriví primitivament dues *Atlàntides*, una de les quals fou la definitiva, i afirma que el panorama èpic fou sempre un en la ment de Verdaguer, però amb una fluctuació contínua entre les proporcions de dos temes diversos susceptibles d'encabir-se l'un dintre l'altre: el de la descoberta d'Amèrica per Colom i el de la llegenda de l'Atlàntida, tot essent el primer el predominant a l'època primitiva. Per a la presentació del poema als Jocs Florals del 1878, amb el títol de *L'Espanya naixent*, Verdaguer sembla haver utilitzat un primitiu estat de l'Atlàntida que Junyent identifica amb el manuscrit sotmès a Milà l'any 1867 i amb el manuscrit de Vic trobat l'any 1907 ficat entre les bigues de la teulada de la cambra del poeta a can Tona, del contingut del qual fa una acurada ressenya.

Manuel de Montoliu assenyala en una breu nota¹⁰³ l'analogia entre els protagonistes de l'*Odissea* i de *L'Atlàntida*, i apunta la possibilitat que Verdaguer hagués tingut en compte el poema homèric en la composició de la seva obra magna.

La darrera part de l'aplec comprèn la Bibliografia General de les obres de Verdaguer aplegada per Lluís Guarner.¹⁰⁴

27. Cinc treballs de desigual extensió deguts a Josep M. de Casacuberta són fins avui les principals — i gairebé úniques — aportacions constructives a l'estudi de l'obra verdagueriana.

Una d'elles ja ha estat estudiada en l'apartat dedicat a la biografia: *Excursions i sojorns de Jacint Verdaguer a les contrades pirinenques*, que detalla la gènesi del poema *Canigó*.

A l'estudi de l'altre poema èpic de Verdaguer està dedicat el treball *Sobre la gènesi de «L'Atlàntida» de Jacint Verdaguer*, en el qual hom ha fixat cronològicament i documentalment tota la treballosa gestació del poema, des de la seva concepció remota, molt abans de l'any 1863, probablement el 1860, fins a l'edició definitiva l'any 1878. Mitjançant l'estudi i la interpretació de nombrosos documents i lletres del poeta pertanyents a aquell període, l'autor ha establert amb certesa una successió de dates que fixen les diverses etapes de

101. *Colom, darrer episodi del somni atlàntic de Verdaguer* (pàgs. 74-83).

102. Pàgs. 102-118.

103. «*L'Atlàntida*» i l'«*Odissea*» (pàgs. 124-125).

104. Veg. més amunt, pàg. 277.

la producció de *L'Atlàntida*, i n'ha fixat les característiques de les successives redaccions preliminars.¹⁰⁵

Un altre important treball de Josep M. de Casacuberta estudia *Jacint Verdguer, collector de cançons populars*, en el qual, després de ponderar la influència de la poesia popular en la de Verdguer i el gran interès i l'afecció que aquest hi sentí sempre, dóna un detallat estudi de totes les circumstàncies entorn de les transcripcions de cançons populars fetes pel nostre poeta i determina la seva aportació als reculls cançonístics de Milà i Fontanals i de Marià Aguiló.

A part aquests treballs de llarga extensió, J. M. de Casacuberta ha publicat dos articles sobre tema verdaguerià. En el primer, titulat *La poesia religiosa en els esplets joventívols de Verdguer*, i que ja hem esmentat en tractar del problema de la vocació, hom estudia i documenta el fenomen de la tardana aparició del motiu religiós en la producció poètica dels primers anys de Verdguer. És notable el predomini en aquesta dels temes profans fins a l'època immediata a la seva ordenació sacerdotal. Durant els dos darrers cursos de la seva carrera eclesiàstica (1868-1870) es produeix un canvi radical en l'orientació de la tasca literària del nostre poeta: el gènere religiós esdevé de sobte el predominant, gairebé l'únic que conrea. Casacuberta documenta aquestes afirmacions amb l'establiment i la datació de les obres escrites per Verdguer en

105. Malgrat haver estat publicat damunt les pàgines d'aquesta revista, no crec inútil de donar-ne ací un resum. Als anys 1863-1865 corresponen segurament alguns tempteigs inicials sobre el tema de l'enfonsament de l'Atlàntida i del descobriment d'Amèrica. El segon semestre del 1865 comença la composició d'un poema sobre la Colombiada que contenia un passatge sobre la llegenda dels Atlants». A l'estiu del 1867 el poeta comunica a Milà i Fontanals un esborrany de cinc o sis cants del *Colom*, un dels quals contenia una versió breu i primitiva de *L'Atlàntida*. Dues lletres de Verdguer del mateix any 1867, una de començaments de tardor, adreçada a Milà, continent probablement un resum de l'argument del *Colom*, i a la qual Casacuberta ha donat una interpretació nova i reveladora, i una altra a Aguiló, del 12 de desembre, ens informen, encara, de la composició primordial del poema sobre Colom amb *L'Atlàntida* com a episodi. A partir de la hivernada de 1867-1868 aquella composició resta paralitzada i sorgeix *L'Atlàntida* com a producció independent, que, en forma encara embrionària respecte al seu estat definitiu, és presentada, amb el títol de *L'Espanya naixent*, als Jocs Florals del 1868. Les temporades de vacances d'estiu i de Nadal de 1868 i de Pasqua de 1869 foren aprofitades per Verdguer per a seguir la composició del poema, que, possiblement en la versió conservada avui al manuscrit de Vic, és presentat a Milà per a la seva revisió. La tasca d'ampliació i de refosa d'aquest text continuà durant els darrers cursos de la carrera i el curs següent a l'ordenació sacerdotal (1870-1871), i probablement durant l'estada a Vinyoles (1871-1873), per a restar interrompuda durant tota la primera anyada i part de la segona dels viatges a Amèrica. Verdguer reprengué l'arrodoniment del seu poema a la primavera del 1876, durant l'últim any de navegació per l'Atlàntic, que beneficià molt aquest perfeccionament. Instal·lat definitivament a Barcelona, el poeta fa els darrers retocs definitius a l'obra abans i després de presentar-la als Jocs Florals del 1877 i d'aparèixer aquesta en primera edició dins el volum d'aquell certamen, que sortí pel juny, revisada segurament per Collell i per Balari i Jovany. L'edició definitiva, ampliada amb el *Chor d'illes gregues*, curosament retocada i polida i esmenada amb consultes a Milà i a Aguiló, veié la llum al començament de la tardor del 1878. Casacuberta dóna en apèndix una llista de mots que oferien dubtes a Verdguer, amb observacions alienes i altres anotacions, per a la correcció del text de *L'Atlàntida* (1878), conservada a la Biblioteca de Catalunya.

aquella època de transició i conclou afirmant que aquestes fluctuacions de sentiments ens permeten d'apreciar millor el mèrit d'una vocació religiosa que, en definitiva, havia d'imposar-se.

En l'altre article esmentat, sobre *Constantí Llombart, admirador i traductor de Jacint Verdaguer*, l'autor fa reviure l'ambient d'entusiasme i d'admiració envers Verdaguer sorgit a València després de la publicació de *L'Atlàntida* i del qual foren ànima T. Llorente i C. Llombart, l'autor de *Los fills de la Morta-Viva* i fundador del Rat Penat. Contribuí a aquest entusiasme el fet remarcat per Llorente de l'adopció dels plurals en *-es* per Verdaguer en un temps en què al Principat predominava la grafia en *-as*. El punt essencial de les relacions Verdaguer-Llombart és l'autorització per a la traducció a la llengua castellana del *Canigó*. La versió de Constantí Llombart, que arribà a realitzar-se, no veié, però, mai la llum completa. Les lletres que en ressenyen les vicissituds, encreuades entre ambdós poetes, són conservades a la Biblioteca de Catalunya i, amb els originals manuscrits de Llombart (conservats a València), han servit de base per a aquest estudi.

28. Amb el títol de *Glosses a l'obra verdagueriana*, Joan Fornell ha publicat un assaig en el qual intenta d'aïllar en la poesia de Verdaguer alguns dels elements que determinaren o presidiren la seva creació: el popularisme, el sentiment religiós i el de la natura, la tropologia, la història i la llegenda.

Per posar en evidència la importància del factor popular (cap. 1) l'autor comenta diversos exemples en els quals Verdaguer aprofita o parafraseja tipus o expressions de la poesia popular, fins i tot en imitacions o glosses de poesies cultes com el *Càntic dels Càntics* o sant Joan de la Creu. Hom podria fer algunes observacions de detall a aquest capítol, a part que el tema ja ha estat tractat amb profusió per altres autors. Per exemple, hom dona com a derivada de la corresponent popular inclosa en el cançoner de Bertran i Bros una estrofa de *La cítara angèlica*. Confessem que no veiem prou clara la relació, que és, en canvi, evident amb la corrandà corresponent al dia 19 de juny del *Roser de tot l'any*:

«Aigua de la mar bevia
per l'amor d'un jovenet;
aigua de l'amor bevia:
com més bevia, més set.»

(P. BERTRAN I BROS:
Cançons y folliets, Barce-
lona 1885, 243.)

«A la font per aigua aní,
quan tanta en la mar ne sobra;
mes la mar m'ha vist sedent,
i m'ha anegat en ses ones.»

(SANT FRANCESC: *La cítara an-
gèlica*, 99.)

«Proví tes aigües un dia,
oh Cor del bon Jesuset!
de la mar l'aigua bevia;
com més bevia, més set.»

(*Roser de tot l'any*,
dia 19 juny.)

Ens sembla ben clara la glossa o paràfrasi de la poesia *El pastorico* de sant Joan de la Creu en *Lo Pastoret* (titulat després *Sant Joan de la Creu* en ésser inclòs al *Somni de Sant Joan*) de Verdaguer, la qual cosa l'autor que comentem sembla impugnar. Cal advertir, però, una notable diferència entre les darreres estrofes d'ambdues composicions.¹⁰⁶ En la de sant Joan de la Creu,

106.

«Y al cabo de un gran rato se ha encumbrado
sobre un árbol do abrió sus brazos bellos
y muerto se ha quedado, asido de ellos,
el pecho del amor muy lastimado.»

(Cita de J. FORNELL, pàg. 16.)

malgrat aparèixer la figura de la *Creu-arbre*, com diu l'autor, aquesta no té, com en la de Verdaguer, el caràcter de *mirador* o *atalaia* des d'on Jesús recerca l'ànima escàpola. Aquesta característica podria ésser reflex en Verdaguer — com ja advertirem en un altre lloc — de la imatge continguda en el versicle 91 del *Libre d'Amic e Amat* de Ramon Llull, ben conegut pel nostre poeta: «Entresenya's l'amat a son amich ... e estén sos braços per ço que l'abraç, e enclina son cap per ço que li dó un besar, e està en alt per ço que'l puscha atrobar». Advertim també que la versió que Fornell transcriu en el seu llibre — com totes les altres amb l'ortografia modernitzada — ofereix una variant distinta de la publicada al *Somni de Sant Joan*, en els darrers versos de les tres últimes estrofes.

Al capítol segon hom estudia Verdaguer com a poeta místic sobre el patró o tipus definit per Menéndez Pelayo, que exigeix d'aquell els caràcters de filòsof i teòleg, la possessió d'un sistema de relacions entre el Creador i la criatura, i una personalitat complexa només explicable dins un ambient creat per una llarga tradició científica i literària. Naturalment, per la impossibilitat de l'aplicació de tots aquests factors al cas de Verdaguer, l'autor conclou que en el nostre poeta existí més aviat un sentiment religiós que no un autèntic misticisme. Creiem un xic prematur d'avançar afirmacions tan concretes quan encara no han estat perfectament aclarits tots els trets de la personalitat verdagueriana, ni estudiada a fons tota la seva obra, a part que podem observar que també seria difícil d'encabir sant Francesc o Jacopone dins l'esquema elaborat pel gran polígraf, atent sobretot a la gran escola mística castellana.

L'abundosa tropologia de l'obra verdagueriana pouada principalment de la natura, element retòric tan adequat al seu temperament pregonament hiperbòlic, i la fusió de la història i de la llegenda en la mateixa obra són objecte d'estudi en els dos darrers capítols que contenen uns notables comentaris als dos grans poemes èpics verdaguerians.

29. Amb el títol *Mossèn Cinto i la música*, mossèn Francesc de P. Baldelló publicà l'any 1953 una conferència donada en commemoració del cinquantè aniversari de la mort de Verdaguer.¹⁰⁷ Aquest caràcter divulgatori no és obs-

«A un arbre ha pujat per si l'ovirava,
los braços ha obert cridantla afligit;
allí de dolor sa vida s'acaba,
mes, ay! té son pit cruelment ferit!»

(*Sant Joan de la Creu*, dins *Lo Somni de Sant Joan*, ed. Il·lustració Catalana, pàg. 61.)

107. En tractar de la *Miscel·lània Verdaguer* ja hem esmentat l'estudi de JOSEP VALLS sobre la influència de Verdaguer en els compositors de Catalunya. El mateix suggestiu tema ha estat tractat per JOAN LLONGUERES en un article publicat a la revista «El Apostolado Franciscano», XXXII (1945), 107-111: *Importancia de la poesia de Verdaguer en el renacimiento musical de Cataluña*. Hom hi remarca la resurrecció, per obra de les cançons populars recollides per Milà, Aguiló i Briz, de l'esperit de la música catalana que pugnava per alliberar-se de l'italianisme decadent que imperava aleshores. Després de les genials composicions musicals de Clavé, l'obra poètica de Verdaguer fou l'impuls i l'estímul decisiu per a la creació d'un estil peculiar de música catalana d'alta espiritualitat religiosa, que no va atènyer el seu valor positiu i veritablement artístic fins a la fundació de l'Orfeó Català i l'aparició de les composicions de Nicolau, «la més esplendent corona de la poesia de Verdaguer». En aquest article hom avalua fins avui en més de mil dues-centes les composicions musicals escrites sobre un text verdaguerià.

tacle, però, perquè hom trobi en aquest treball, dins una concepció arrodonida i acurada del tema, un bon nombre de detalls nous i interessants. L'autor no és nou en el camp dels estudis verdaguerians, car, com encertadament retreu, abans del 1936 tenia en preparació una extensa bibliografia musical verdagueriana, que comprenia més d'un miler de títols, els materials de la qual malauradament desaparegueren en els atzars de la guerra civil.

En el present estudi l'autor remarca l'afecte de Verdaguer per la cançó popular dignificada sovint en la seva rusticitat per les glosses o imitacions del nostre poeta, com en el cas del *Noi de la Mare* o la *Passió*. Esmenta l'existència d'algunes melodies originals de Verdaguer — que, per altra banda, l'autor opina que no sabia de solfa — : la dels seus *Goigs a la Divina Pastora* i *Cobles a la Mare de Déu del Roure*. En els capítols finals hom pondera la forta atracció que la poesia de Verdaguer ha exercit sempre sobre els nostres compositors, especialment sobre Antoni Nicolau, amb el qual i amb el mestre Lluís Millet, ànima de l'Orfeó Català, Verdaguer forma una trilogia gloriosa en l'espiritualitat de Catalunya.

30. Formant el segon volum de la «Biblioteca Verdagueriana» apareix el mateix any 1953 l'estudi de R. Guilleumas *Ramon Llull en l'obra de Jacint Verdaguer*, estructurat segons el següent sumari : 1) El lullisme en temps de Verdaguer ; 2) La coneixença de Ramon Llull per Verdaguer ; 3) La personalitat de Ramon Llull en l'obra de Verdaguer ; 4) L'obra lulliana de Verdaguer : els *Idilis y cants místichs*, el *Roser de tot l'any*, les *Flors del Calvari*, les *Perles del Llibre d'Amic e d'Amat* ; 5) Ressonances lullianes en la resta de l'obra poètica de Verdaguer ; 6) Influència de Verdaguer en el lullisme.

31. L'any 1954 Manuel de Montoliu¹⁰⁸ publica un article extens sobre algunes característiques de la composició literària de Verdaguer, amb el títol *La genial imaginació de Verdaguer*. En iniciar el treball qualifica Verdaguer de *poeta expansiu* tendint a envair el cosmos amb la projecció del seu jo, contràriament al tipus de *poeta atractiu* que acumula i filtra en ell tots els esdeveniments exteriors. En el cos del treball es detura especialment en l'estudi de la imaginació del poeta i analitza en dos apartats la concepció i l'execució de *L'Atlàntida*.

En el primer remarca com Verdaguer degué fondre en el seu poema — i no ho féu sempre massa encertadament — tota una sèrie d'elements heterogenis : tradicions gregues, llegendes erudites provinents de les cròniques, tradició bíblica, la història del descobriment d'Amèrica i impressions personals de la lluita de les forces de la natura, i conciliar, a la vegada, l'enorme contrast entre les dues concepcions de la divinitat tan oposades com la del paganisme i la del cristianisme. En oposició amb la concepció clàssica del poema èpic *L'Atlàntida* té com a autèntic heroi no pas un personatge definit i concret, sinó el més

¹⁰⁸. Amb motiu de la commemoració de la primera data jubilar verdagueriana, MANUEL DE MONTOLIU donà una extensa conferència sobre el tema *Un renacimiento literario y un poeta*, defensant la interconnexió de la renaixença de la llengua i la literatura catalanes i de l'aparició del poeta Verdaguer, fruit i a la vegada estímul suprem d'aquell moviment de resurrecció literària. Posteriorment, aquest treball fou publicat a la «Memoria» de la Asociación de la Prensa corresponent a l'any 1945, pàgs. 55-65. Un estudi del mateix autor sobre el poema *Canigó* apareix en el número dedicat a Verdaguer per la revista de Barcelona «Cristiandad», núms. 203-204, setembre 1952, pàgs. 316-318.

canviant de tots: la Natura, Hèrcules no essent-ho sinó en tant que les representa o personifica. Aquest fet posa en duríssima prova la imaginació del poeta, obligada a mantenir el mateix sostingut temàtic al llarg de tot el poema i ensems a donar a aquest la varietat i el moviment necessaris per a no deixar decaure l'interès.

A la segona part del treball, Montoliu remarca la riquesa del llenguatge figurat de *L'Atlàntida* i transcriu i comenta passatges escollits, classificats segons els grups en què la preceptiva tradicional divideix els artificis i recursos del llenguatge retòric.¹⁰⁹

32. Consignem, finalment, que Octavi Saltor ha ampliat el seu article *El misticisme franciscà de mossèn Cinto*¹¹⁰ en l'extens treball *El franciscanisme de mossèn Jacinto Verdaguer*.¹¹¹

ROSALIA GUILLEUMAS

Barcelona

109. Entre els estudis de menor interès o extensió publicats sobre l'obra de Verdaguer esmentem els següents: RAMÓN PERÉS, *La poesia de Jacinto Verdaguer*, *BRABLB*, XXIV (1945), 369-386; LORENÇ RIBER, *Jacinto Verdaguer, poeta èpico*, *BRAE*, XXIV (1945), 353 ss. (publicat també dins la «Memoria» de l'Associació de la Prensà (1945), 138-147, i, encara, dins la «Colecció O crece o muere», vol. XL (Madrid, Ateneo, 1952), 34 pàgs.); GUILLERMO DÍAZ-PLAJA, *La geografia poètica de Verdaguer*, *BRAE*, XXIV (1945), 387 ss.; M. MOLINA, *De Hyacinthe Verdaguerii Canigone poëmate*, «Palaestra Latina», Barcelona, desembre 1946, pàgs. 143 s.; CHARLES BAUBY, *Verdaguer et le Roussillon*, «La Tramontane», maig 1945, pàgs. 77-82; MANUEL DURAN, *Actualitat de Mossèn Cinto*, «Pont Blau», I (1952-53), pàgs. 18-20; RAMON XURIGUERA, *La prosa de Verdaguer* «Pont Blau», II (1954), pàgs. 2-4. (En aquest darrer article hom fa algunes remarques interessants a la prosa verdagueriana, a la qual reconeix la suprema habilitat de conciliar la prosa classicista amb la popular, cosa que li comunica una extraordinària frescor alhora que una gran noblesa de to. Entre altres característiques dignes d'esment cita la verbalització de substantius, tan cara a Lluï, i el sorprenent encert amb què Verdaguer emprà els sufixos de derivació, una de les fonts més abundoses per a l'enriquiment del lèxic.)

110. «El Apostolado Franciscano», XXXVI (1953), 105-107.

111. «Estudios Franciscanos», LIV (1953), 393-418.